

DE RELEVANTIE VAN HET AMSTERDAMSE BROEDPLAATSENBELEID

anno 2010

Carolien
van Hooijdonk

Carolien van Hooijdonk

Studentnummer 3453464

Masterscriptie Kunstbeleid en –Management

Tracé Kunst- en Mediabeleid

Begeleiding dr. Marta Zarzycka

Tweede lezer dr. C.M. Vuyk

Faculteit Geesteswetenschappen

Universiteit Utrecht

13 juli 2010

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Maatschappelijke relevantie	3
Methode en verantwoording	4
Hoofdstuk 1. De relatie tussen cultuur, creativiteit, economie en beleid	6
1.1 De waarde van kunst en cultuur	6
1.1.1 De instrumentele waarde van kunst en cultuur	7
1.2 De economische potentie van cultuur	8
1.2.1 De creatieve stad	8
1.2.2 Gentrification	10
1.3 Creativiteit versus beleid	11
1.3.1 Howard Becker – <i>Art worlds</i>	12
1.3.2 Top-down versus bottom-up benadering	13
1.4 Gehanteerde definities	14
1.5 Samenvatting	16
Hoofdstuk 2 Het ontstaan van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid	17
2.1 Kraken als nieuwe actievorm	17
2.2 Vrijplaatsen en de kunsten	18
2.3 De ontruiming en verdwijning van vrijplaatsen	19
2.4 Vrijplaats versus broedplaats	21
2.5 Samenvatting	22
Hoofdstuk 3 Tien jaar broedplaatsenbeleid	23
3.1 Het startpunt en de legitimering	23
3.1.1 Het belang van betaalbare werkruimte	24
3.1.2 Het belang van broedplaatsen	25
3.2 Projectorganisatie en betrokken partijen	27
3.2.1 De rol van stadsdelen en overige partijen	28
3.3 Regelgeving in broedplaatsen	28
3.3.1 Wonen en werken in broedplaatsen	30
3.3.2 De selectie van gebruikers	31
3.4 Het broedplaatsenbeleid, een tussenstand	32
3.4.1 De realisatie van betaalbare werkruimte	33
3.4.2 Definiëring van de doelgroepen en doelen	34
3.5 Het broedplaatsenbeleid anno 2010	36
3.5.1 Het broedplaatsenbeleid en de creatieve stad	36
3.5.2 Commitments en regelgeving	38

3.6 Samenvatting	38
Hoofdstuk 4 Huidige problematiek van het broedplaatsenbeleid	40
4.1 De economische potentie van broedplaatsen	40
4.2 Creativiteit en broedplaatsenbeleid	41
4.2.1 Anti-kraakwet	42
4.2.2 In de tussentijd	43
4.2.3 Machtsverhoudingen	44
4.4 Samenvatting	45
Conclusie en aanbevelingen	46
Bibliografie	50

Inleiding

Ruim zes jaar geleden verhuisde ik van de Flevolandse polder naar Amsterdam. Het bleek een stad naar mijn hart waar veel te ontdekken viel en waar ik nog steeds met grote regelmaat verrast word. Ik kwam er in aanraking met verschillende mensen en plekken en bezocht steeds vaker initiatieven die ontstaan bleken te zijn in broed- en vrijplaatsen. Mijn interesse werd gewekt door deze vaak fascinerende plekken waar veel leek te gebeuren; van feesten op Ruigoord tot festivals op de NDSM-werf en van exposities in Schijnheilig tot veganistisch eten in OT301. Er kwamen echter ook vragen bij mij op. Wat was bijvoorbeeld de achtergrond van deze diverse en zeer uiteenlopende initiatieven? En hoe houden sommige plekken die al bestonden voor het huidige broedplaatsenbeleid, zich in stand met de toegenomen regelgeving? Toen ik bekend werd met het broedplaatsenbeleid had ik al snel interesse voor de tegenstrijdigheid die het in zich mee lijkt te dragen. Het Amsterdamse broedplaatsenbeleid dat bestaat sinds 1999, is vanaf het begin af aan dan ook niet zonder kritiek. Want is een broedplaatsenbeleid niet per definitie een paradox? Op de website van actiegroep voor vrijplaatsen in Amsterdam, De Vrije Ruimte, is hierover het volgende te lezen: "Op zich een loffelijk streven zo'n broedplaatsenbeleid, ware het niet dat het hele idee nogal haaks lijkt te zijn op de wijze waarop deze plekken van oudsher ontstonden en zich verder ontwikkelen. Het gaat toch vooral om onafhankelijke vrijplaatsen waar mensen (...) eigen vormen van wonen, werken en cultuur kunnen ontwikkelen. Het van bovenaf door middel van gemeentelijk beleid creëren van zulke plekken is op het eerste gezicht een contradictio in terminis. Het kan niet zo zijn dat gemeentelijk beleid de inhoud en opzet van vrijplaatsen dicteert."¹

Inmiddels zijn er meer dan tien jaar verstreken en wordt het broedplaatsenbeleid nog steeds gevoerd door de gemeente Amsterdam. Het beleid dat ontstond na een roep vanuit vrijplaatsgebruikers en –bewoners bevindt zich nu in een andere context. Oprichtster van de NDSM-werf², Eva de Klerk, en hoogleraar planologie aan de Universiteit Utrecht, Luuk Boelens, spreken over het huidige individualisme in relatie tot

¹ De Vrije Ruimte via www.vrijeruimte.nl.

² De NDSM-werf kan worden gezien als één van de eerste initiatieven die onder het Amsterdamse broedplaatsenbeleid zijn geïnstitutionaliseerd. Al in de jaren negentig werden delen van het terrein van de voormalige scheepswerf gekraakt. Eind jaren negentig kocht stadsdeel Noord de werf met de intentie het gebied te herontwikkelen, hiervoor werd in 1999 een prijsvraag uitgeschreven. Deze werd gewonnen door Kinetisch Noord, een organisatie die voor een groot deel bestond uit gebruikers die reeds in het gebied actief waren. Kinetisch Noord poneerde een plan om kunstenaars en culturele bedrijven te huisvesten in het gebied. De opbouw van de bedrijfsruimten zou geschieden via zelfwerkzaamheid en van onderaf plaatsvinden; volgens de strategie 'De Stad als Casco'. (Rambonnet, V. *De NDSM-broedplaats en de problematische aspecten van het 'broedplaatsbeleid': een onderzoek naar de gevolgen van gentrification en institutionalisering voor de gebruikers van de NDSM-broedplaats*. [bachelorscriptie algemene cultuurwetenschappen] Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2009: 19-22.)

broed- en vrijplaatsen.³ Is er anno 2010 nog wel vraag naar het in groepsverband wonen, werken en leven en laten bloeien van creativiteit? Is er dus nog wel een reële vraag naar broed- en/of vrijplaatsen? Vertrutting is daarnaast een woord dat steeds vaker gebruikt lijkt te worden, wanneer er wordt gesproken over Amsterdam. Beweerd wordt dat toenemende wetgeving en beperkende regels er de afgelopen jaren voor hebben gezorgd dat hoofdstad van Nederland die bekend stond als vrijgevochten, tolerant en experimenteel in sociaal en cultureel opzicht aan het versuffen is.⁴ Wat is de relatie tussen de toegenomen regel- en wetgeving en creativiteit? Kan creativiteit wel ontstaan binnen een kader van regels, wetten en beperkingen? Tijdens een debat over een al dan niet te ontwikkelen broedplaatsenbeleid in Utrecht dat plaatsvond in debatcentrum Tumult op 27 april 2010 zei Luuk Boelens over de Nederlandse regeldrift: "Nederland is kapot geregeld!".

Ik ben van mening dat de vraag gesteld moet worden wat anno 2010 het huidige bestaansrecht is van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid. Het is tijd om het Amsterdamse broedplaatsenbeleid te evalueren en de vraag te stellen of het beleid anno 2010 nog nodig is en/of zijn werk doet. Welke successen zijn de afgelopen tien jaar tijdens het bestaan van het broedplaatsenbeleid geboekt en tegen welke problemen is men aangelopen? Wat waren de oorspronkelijke doelen ten tijde van de invoering van het broedplaatsenbeleid en zijn en/of worden die behaald? En is de context van het beleid veranderd het afgelopen decennium? Deze en andere vragen hebben geresulteerd in de volgende onderzoeksvraag:

Wat is de huidige relevantie van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid anno 2010?

Deze vraag bespreek ik aan de hand van de volgende deelvragen:

- Wat is de relatie tussen cultuur, creativiteit, economie en beleid?
- Hoe is het Amsterdamse broedplaatsenbeleid ontstaan?
- Hoe heeft het broedplaatsenbeleid zich in de afgelopen tien jaar ontwikkeld?
- Met welke problematiek heeft het Amsterdamse broedplaatsenbeleid te maken?
- Op welke manier kan het huidige beleid worden verbeterd en/of geoptimaliseerd?

³ Damen, Ton. 'En de plannenmakers denderen maar door'. *Het Parool*, 27 april 2010: 14-15.

⁴ Breek, Pieter, Floris de Graad. *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien. Onderzoek naar vrijplaatsen in Amsterdam*. Amsterdam: de Vrije Ruimte, 2001: 11.

Om antwoord te kunnen geven op deze vragen bespreek ik in het eerste hoofdstuk de relatie tussen cultuur, creativiteit, economie en beleid. Daarbij ga ik eerst in op de waarde van kunst en cultuur, de nadruk ligt hierbij op de instrumentele waarde van kunst en cultuur. Vervolgens ga ik in op de economische potentie van cultuur. Hierbij ga ik in op de notie van de creatieve stad en de discussie omtrent *gentrification*. Daarna bespreek ik de relatie tussen creativiteit en beleid, waarbij ik de theorieën van Howard Becker zoals beschreven in *Art Worlds* gebruik als uitgangspunt. Aansluitend ga ik in op de bottom-up en top-down strategie. Het hoofdstuk wordt afgesloten met de uiteenzetting en verklaring van de gehanteerde definities van de begrippen vrij- en broedplaats.

In het tweede hoofdstuk beschrijf ik de ontstaansgeschiedenis van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid. Beginnend bij de kraakbeweging van de jaren zestig omschrijf ik de ontwikkelingen die ervoor hebben gezorgd dat het beleid is ontstaan. Hierbij ga ik in op het belang van vrijplaatsen voor de kunsten en het ontstane onderscheid tussen broed- en vrijplaatsen.

In het derde hoofdstuk onderzoek ik het Amsterdamse broedplaatsenbeleid, beginnend bij de start in 1999. Hierbij kijk ik naar de geformuleerde doelstellingen, de betrokken partijen en ontwikkelingen van de afgelopen tien jaar. In dit hoofdstuk wordt tevens een koppeling gemaakt met het theorieën die zijn besproken in het eerste hoofdstuk. De beleidsprogramma's van het broedplaatsenbeleid worden onderzocht op de thema's creatieve stad, regelgeving en legitimering.

Huidige problematiek omtrent het broedplaatsenbeleid is het hoofdonderwerp van het vierde hoofdstuk. Problematiek die in vorige hoofdstukken werd aangehaald, wordt hier uitgediept. Hierbij wordt tevens een koppeling gemaakt met de theoretische uitgangspunten. De scriptie wordt vervolgens afgesloten met een conclusie, waarbij antwoord wordt gegeven op de onderzoeksvraag. Tevens worden aanbevelingen gedaan voor verbetering, optimalisering en aanpassing van het beleid.

Maatschappelijke relevantie

Door antwoord te geven op de onderzoeks- en deelvragen wil ik het functioneren van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid analyseren en vooral onderzoeken of het terecht is dat er kritiek is op het broedplaatsenbeleid. Lopen de ideeën van de beleidsmakers en eindgebruikers bijvoorbeeld sterk uiteen? En is heeft de veranderde context invloed op het broedplaatsenbeleid? Met mijn onderzoek hoop ik bij te kunnen dragen aan de ontwikkeling van het broedplaatsenbeleid en de samenwerking tussen de eindgebruikers van de broedplaatsen, de gemeente Amsterdam en overige betrokken partijen. Want hoewel het broedplaatsenbeleid ondertussen

tien jaar bestaat, is het een jonge beleidsvorm die zich in een sterk veranderende context bevindt. Kunst, cultuur en de daarbij horende creativiteit zijn wellicht ongreepbaar en beweeglijk als subject, beleid om hen te huisvesten en te voeden dient ook flexibel te zijn. In deze scriptie wil ik deze flexibiliteit onderzoeken en bijdragen aan een optimalisering van het bestaande beleid.

Methode en verantwoording

Voor de cursus Europees Cultuurbeleid onderzocht ik voor het eerst het Amsterdamse broedplaatsenbeleid. In de zoektocht naar antwoorden op vragen over de buitenlandse interesse voor dit beleid, ben ik in contact gekomen met Eva de Klerk. Eva de Klerk is vooral bekend als de oprichtster van de NDSM-werf in Amsterdam-Noord. De Klerk is daarnaast betrokken bij andere ontwikkelingen aan de Noordelijke IJ-oeveren en ze is medeoprichter van *Open Innovation Capital*. Eva geeft in binnen- en buitenland lezingen en workshops, waarbij het uitgangspunt bottom-up en coöperatieve gebiedsontwikkeling is.⁵

Na het afronden van de paper voor Europees Cultuurbeleid benaderde ik Eva de Klerk nogmaals, nu met de vraag of zij me kon helpen bij het vinden van een juiste benadering van mijn scriptieonderwerp. Het bleek niet alleen dat Eva de Klerk mij kon helpen, maar dat ik haar ook van dienst kon zijn. De Klerk is door voormalig Stadsdeel de Baarsjes, huidig Stadsdeel West gevraagd om een advies uit te brengen over een "experiment voor een vrijhaven voor kunst en cultuur met minder regels en geboden, en minder huur dan het broedplaatsenbeleid (...)".⁶ Eva de Klerk heeft mij in het kader van dat adviesrapport gevraagd onderzoek te verrichten naar de ontstaansgeschiedenis van het broedplaatsenbeleid, verschillende definities van vrij- en broedplaatsen uiteen te zetten en enkele vrijplaatsen te beschrijven. Voor dit onderzoek heb ik gebruik kunnen maken van de kennis en ervaring van Eva de Klerk en van haar archief, over met name de beginperiode van het broedplaatsenbeleid. Het onderzoek dat ik heb verricht voor De Klerk zie ik daarom als een vooronderzoek voor mijn scriptie, waarbij ik gebruik heb kunnen maken van het netwerk en de expertise van Eva de Klerk. Deze werkzaamheden en het vooronderzoek zijn daarmee bepalend geweest voor het verdere verloop van het schrijven van mijn scriptie.

Na het afronden van het onderzoek voor het adviesrapport van Eva de Klerk, ben ik verder gegaan met een literatuuronderzoek. Veel wetenschappelijk onderzoek is er

⁵ Eva de Klerk via www.evadeklerk.com.

⁶ Klerk, Eva de, i.o.v. stadsdeel West. *In de tussentijd een vrijplaats. Advies omtrent de mogelijkheden voor een vrijplaats in de Baarsjes*. Amsterdam, 2010 (op moment van schrijven is het rapport nog niet uitgegeven).

niet gedaan naar broed- en vrijplaatsen en het broedplaatsenbeleid. Wel zijn meerdere (doctoraal)scripties geschreven over gerelateerde onderwerpen die daarmee van belang zijn geweest voor mijn scriptie. In *Stedelijke incubators. Culturele, economische en sociaal-maatschappelijke functies van broedplaatsen in Amsterdam* onderzoekt Simon van Dommelen in opdracht van de dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente Amsterdam hoe broedplaatsen bijdragen aan de stad en aan stedelijkheid in het bijzonder.⁷ Sanne Couprie deed een onderzoek naar tegencultuur in Amsterdam onder de titel *Is een broedplaats wel een vrijplaats?*. In deze doctoraalscriptie sociologie achterhaalt Couprie of met het beleid van de gemeente het leven zoals dat in vrijplaatsen bestond, kan worden voortgezet in broedplaatsen.⁸ Martijn Sargentini deed voor zijn doctoraalscriptie planologie onderzoek naar de knelpunten en mogelijkheden bij de realisatie van nieuwe en instandhouding van reeds bestaande culturele broedplaatsen in Amsterdam. Onder de titel *Inspiratie op locatie. Een planologisch onderzoek naar culturele broedplaatsen in Amsterdam en Berlijn*, keek Sargentini naar de rol en functie die broedplaatsen vervullen en welke actoren bij besluitvorming en realisatie betrokken zijn.⁹

Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van het boek *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien. Onderzoek naar vrijplaatsen in Amsterdam* dat is uitgegeven voor De Vrije Ruimte. Het debat over het functioneren en de maatschappelijke betekenis van vrijplaatsen deed bij De Vrije Ruimte de behoefte ontstaan aan een grootschalig onderzoek naar vrijplaatsen in Amsterdam. In het boek wordt het ontstaansgeschiedenis en de verdwijning van vrijplaatsen geschetst. Vervolgens wordt gekeken naar het interne functioneren van vrijplaatsen waar aandacht uitgaat naar motieven, zelfbeheer, verantwoordelijkheid en betrokkenheid.¹⁰

Samen met verschillende beleidsnotities van Bureau Broedplaatsen vormen deze onderzoeken de basis voor mijn scriptie. Door middel van het beleidsonderzoek probeer ik te onderzoeken in hoeverre kritiek op het broedplaatsenbeleid gegrond is. Dit heb ik gedaan door gebruik te maken van artikelen, onderzoeksrapporten en beleidsstukken. Bij het beleidsonderzoek waren de vragen hoe het Amsterdamse broedplaatsenbeleid zich heeft ontwikkeld en wat de uitkomsten zijn van het beleid van de afgelopen tien jaar, de leidraad.

⁷ Dommelen, Simon van. *Stedelijke incubators. Culturele, economische en sociaal-maatschappelijke functies van broedplaatsen in Amsterdam*. [scriptie i.s.m. Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam, cultuur & wetenschapsstudies] Maastricht: Universiteit Maastricht, 2002: i

⁸ Couprie, Sanne. *Is een broedplaats wel een vrijplaats? Een onderzoek naar tegencultuur in Amsterdam*. [doctoraalscriptie cultuursociologie] Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2002: 3-4.

⁹ Sargentini, Martijn. *Inspiratie op locatie. Een planologisch onderzoek naar culturele broedplaatsen in Amsterdam en Berlijn*. [doctoraalscriptie planologie] Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2002.

¹⁰ Breek, De Graad. *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien*. 2001: 9-15.

Hoofdstuk 1 **De relatie tussen cultuur, creativiteit, economie en beleid**

Het Amsterdamse broedplaatsenbeleid is geworteld in de traditie van cultuurbeleid, waarbij men uitgaat van de waarde van kunst en cultuur. Sinds het eind van de twintigste eeuw rechtvaardigen overheden cultuurbeleid steeds meer met instrumentele argumenten. Bij het broedplaatsenbeleid lijken instrumentele argumenten ook op de voorgrond te staan, waarbij de aandacht met name uitgaat naar het idee van de creatieve industrie en stad en de gewenste gevolgen hiervan zoals *gentrification*. In dit hoofdstuk schets ik aan de hand van drie thema's het theoretisch kader van deze scriptie. Het eerste uitgangspunt is de waarde van kunst en cultuur. Het tweede uitgangspunt is de economische potentie van cultuur en het derde uitgangspunt is creativiteit versus beleid. In dit hoofdstuk worden de verschillende uitgangspunten uiteengezet, waarbij ook aandacht is voor onderwerpen die daaronder geschaard kunnen worden. Aan het eind van dit hoofdstuk worden bovendien, de gehanteerde definities van vrijplaats en broedplaats verklaard.

1.1 De waarde van kunst en cultuur

Vanaf de eerste decennia van de twintigste eeuw kent Amsterdam een voor Nederlandse begrippen verhoogde gemeentelijke betrokkenheid bij culturele aangelegenheden. Als gevolg daarvan werd in 1923 het Bureau Kunstzaken in het leven geroepen. De werkzaamheden van het bureau betroffen onder andere de stedelijke musea en subsidies aan kunstinstellingen. Het grote verschil in politieke samenstelling van de centrale regering in Den Haag en het Amsterdams stadsbestuur (het bestuur werd als socialistisch beschouwd) leidde tot tegenstellingen en conflicten over onder meer cultuurbeleid. Het stadsbestuur was overtuigd van de grote waarde van kunst voor de arbeidersklasse en zette kunstbeleid daarom hoog op de Amsterdamse agenda.¹¹

Inmiddels is kunst en cultuur ook een vast onderdeel van de landelijke politieke agenda. De verkiezingsuitslagen van juni 2010 lieten echter zien dat een groot deel van de Nederlanders wil bezuinigen op kunst en cultuur. Bij zes op de tien Nederlanders staan kunst en cultuur in de top vijf van populairste bezuinigingsposten. Slechts drie procent zou van mening zijn dat er absoluut niet bezuinigd mag worden op kunst en cultuur. Verschillende partijen bezuinigden in hun partijprogramma's sterk op het gebied van kunst en cultuur. Zo stelt de VVD in haar partijprogramma onder andere voor om subsidies te verminderen, de Wet Werk en Inkomen Kunstenaars

¹¹ Pots, R. *Cultuur, koningen en democraten: overheid & cultuur in Nederland*. Nijmegen: SUN, 2000: 224-225.

(WWIK) af te schaffen en in totaal € 170 miljoen te bezuinigen op de cultuurbegroting. De PVV wil zelfs alle kunstsubsidies afschaffen.¹²

Dat kunst en cultuur van grote waarde is, is met de winst van de VVD en PVV geen algemeen gegeven, waar de meeste Nederlanders zich in kunnen vinden. Niet alleen startte LAgrouP in 2010 met de website waaromcultuur.nl¹³ over de waarde van kunst en cultuur, ook opende Oerol in juni 2010 met *Het Manifest van Terschelling*. Het huidige politieke klimaat was de aanleiding om een collectief geluid over de waarde van de kunsten te laten horen. Volgens initiatiefnemer Joop Mulder is het een manifest dat de betekenis van de kunsten voor ons bestaan scherp onder de aandacht brengt.¹⁴ Dat kunst en cultuur van belang zijn is dus anno 2010 niet voor iedereen een vaststaand gegeven.

1.1.1 De instrumentele waarde van kunst en cultuur

De discussie over de waarde van kunst en cultuur wordt al eeuwenlang gevoerd. Deels komt deze voort uit het feit dat in veel westerse landen cultuurbeleid wordt gevoerd, dat gelegitimeerd moet worden. Het lijkt echter moeilijk of zelfs onmogelijk om de waarde van kunst en cultuur in woorden uit te drukken, laat staan in cijfers. Toch zijn argumenten onmisbaar om het maatschappelijk draagvlak van bijvoorbeeld kunstsubsidies te verbreden. Kees Vuyk toonde in 'De controverse over de waarde van kunst' aan dat overheden (in binnen- en buitenland) het kunstbeleid met steeds meer instrumentele argumenten rechtvaardigen.¹⁵ De intrinsieke waarde van kunst komt hiermee voor overheden op de tweede plaats.

Het onderscheid tussen intrinsieke en instrumentele waarden van kunst lijkt inmiddels algemeen gedachtegoed lijkt te zijn. Dat dit het geval is, kan mede worden toegeschreven aan *Gifts of the Muse. Reframing the Debate About the Benefits of the Arts*. In *Gifts of the Muse* willen Kevin F. McCarthy e.a. alle publieke en private waarden die zijn toegekend aan de kunsten in kaart brengen, waarbij de sterkte van die waarden wordt getoetst. In het onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen instrumentele en intrinsieke waarden. Beweerd wordt dat 'de zaak' van instrumentele waarden en belangen niet sterk is, onder andere doordat de

¹² Synovate i.o.v. NOVA. *Bezuinigingen op Kunst en Cultuur*. 9 april 2010, via http://www.novatv.nl/data/media/db_download/131_0326e8.pdf; Metropolis M. *Stemwijzer. Wie snijdt er in de kunstsector en wie niet?*. Via <http://www.metropolism.com/features/metropolis-m-stemwijzer/>

¹³ Op waaromcultuur.nl wordt een aanzet gegeven voor de beantwoording van die vraag, waarbij wordt ingegaan op de betekenis van kunst en cultuur voor de ontwikkeling van mensen, de economie, de samenleving en de kwaliteit van steden. (www.waaromcultuur.nl)

¹⁴ Kunsten '92. *Oerol opent met manifest van Terschelling*. [persbericht] 11 juni 2010 via <http://www.kunsten92.nl>

¹⁵ Vuyk, Kees. 'De controverse over de waarde van kunst'. *Boekman*, nr. 77, jrg 20, 2008: 6-12.

gebruikte methodologie zwak zou zijn. De schrijvers pleiten vervolgens voor een nadruk op de intrinsieke waarden.¹⁶

Aan de hand van dit onderzoek kunnen vraagtekens worden geplaatst bij de validiteit van toegekende instrumentele waarden van de kunsten. Worden instrumentele waarden op een juiste manier onderbouwd en kan het überhaupt correct onderbouwd en aangetoond worden? Met betrekking tot mijn onderzoek naar het broedplaatsenbeleid kan de vraag worden gesteld welke argumenten de boventoon voeren bij de verdediging van het Amsterdamse beleid. In het derde hoofdstuk wordt ingegaan op deze vraagstukken.

1.2 De economische potentie van cultuur

Sinds het eind van de twintigste eeuw worden kunst en cultuur niet langer gezien als instrumenten voor ideologische doelen, maar wordt vooral gekeken naar hun plaats in de economie. Beleidsmakers wijzen bij de verklaring van cultuurbeleid op de voordelen die de kunsten de samenleving, op economisch en sociaal gebied, opleveren. Kunst moet vandaag de dag bijdragen aan de vernieuwing van de economie.¹⁷ Dit is ook terug te zien in het broedplaatsenbeleid van de gemeente Amsterdam. Het Amsterdamse broedplaatsenbeleid dat sinds 1999 wordt gevoerd, wordt namelijk niet alleen gedreven door het streven om goedkope werkruimtes te verschaffen. Het beleid is ook te beschouwen als het resultaat van het geloof in de positieve werking van *gentrification* en de creatieve industrie voor de stad.¹⁸

1.2.1 De creatieve stad

Richard Florida heeft grote invloed gehad op het denken over de economische waarde van kunst en kunstenaars voor de samenleving. Volgens Florida is de creatieve industrie de motor voor innovatie en economische groei in de huidige postindustriële kenniseconomie. De aanwezigheid van de creatieve klasse in een stad verhoogt niet alleen het imago en het vestigingsklimaat, maar trekt ook grote bedrijven aan.¹⁹ "De creatieve sectoren [...] worden internationaal steeds meer beschouwd als motor achter toekomstige economische groei. Niet alleen hebben zij een eigen culturele en economische waarde, zij dragen ook bij aan de dynamiek, vitaliteit en groei in andere sectoren.". De Nederlandse overheid onderstreept het belang van de creatieve industrie. Het *Programma voor de Creatieve Industrie 2005 – 2008* was een eerste impuls voor de creatieve industrie, waarvoor € 15 miljoen werd

¹⁶ McCarthy, Kevin F. e.a. *Gifts of the Muse. Reframing the Debate About the Benefits of the Arts*. Santa Monica: RAND corporation, 2004.

¹⁷ Vuyk. 'De controverse over de waarde van kunst'. 2008: 6, 10.

¹⁸ Rambonnet. *De NDSM en de problematische aspecten van het 'broedplaatsbeleid'*. 2009: 6.

¹⁹ Florida, Richard. *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books, 2002.

uitgetrokken. Dit programma is voortgezet in het *Beleidsprogramma voor de Creatieve Industrie 2009 – 2013*.²⁰

Niet alleen de landelijke overheid zit brood in de creatieve industrie, ook steden zoeken naar mogelijkheden om de werkgelegenheid in de culturele sector uit te breiden. Deze sector vervult, volgens het gedachtegoed van Florida, immers een fundamentele voortrekkersrol binnen de stedelijke economie.²¹ Ook Amsterdamse bestuurders roepen geregeld dat ze meer creatieven willen aantrekken om de lokale economie te stimuleren.²² Een onderzoek uit 1996 in opdracht van het Amsterdams UitBuro toonde aan dat de aantrekkingskracht van de stad voor bezoekers in belangrijke mate wordt bepaald door de aanwezigheid van de kunstsector.²³ Onderzoek van Gerard Marlet toonde daarnaast aan dat in Amsterdam de aanwezigheid van kunstenaars een verklaring biedt voor lokale economische groei.²⁴

Er is echter ook kritiek op de denkbeelden van Florida. Recent onderzoek van ACRE toonde bijvoorbeeld aan dat de strategie van Florida in Europa nauwelijks effectief is. Volgens de ACRE-onderzoekers zijn de drie T's van Richard Florida (*Talent, Technology, Tolerance*) niet van toepassing op Europa en gaat het in Europa om vier P's: *Pathways, Place, Personal Networks* en *Particularities*. De onderzoekers hebben een alternatief beleidsperspectief ontwikkeld dat uitgaat van deze vier P's.²⁵ Onderzoek van Gerard Marlet toonde tevens aan dat positieve uitstralingseffecten van de creatieve sector niet algemeen aangetoond kunnen worden in Nederland. Ook de economische voordelen die aan clustering van de creatieve sector worden toegeschreven, konden in Nederland niet worden aangetoond. Amsterdam is in Nederland echter een uitzondering op de regel. Marlet verwacht dat die uitzonderingspositie hoofdzakelijk te maken heeft met de internationale reputatie van de Amsterdamse creatieve sector.²⁶

Andere kritiek komt van Jamie Peck in 'Struggling with the Creative Class', een artikel waarin de vraag wordt gesteld waarom Florida's werk zo'n grote invloed heeft op beleidsmakers wereldwijd. Peck komt daarbij tot de conclusie dat het niet om de reden is dat Florida's theorie over de creatieve stad baanbrekend was. Volgens Peck is de reden dat Florida's ideeën invloedrijk zijn dat ze voorzien in een

²⁰ Ministerie van Economische Zaken, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. *Waarde van creatie. Brief cultuur en economie 2009*. Den Haag, 2009: 6-7, 31-33.

²¹ Sargentini. *Inspiratie op locatie*. 2002: 18-20.

²² Wolthekker, Dirk. 'Vier P's bepalen komst creatieve klasse.' *Folia*, 21 mei 2010: 6.; 'Tolerant stedelijk milieu helpt nauwelijks bij aantrekken creatief talent'. *Metropoolregio Amsterdam*. 12 mei 2010 via <http://www.metropoolregioamsterdam.nl/20100512CreatiefTalent.html>

²³ *De kunsten gewaardeerd : de maatschappelijke en economische betekenis van de professionele kunsten voor Amsterdam*. Amsterdam UIT Buro Amsterdam: KPMG, 1996.

²⁴ Marlet, Gerard, Joost Poort i.o.v. min. OC&W en EZ. *Cultuur en creativiteit naar waarde geschat*. Amsterdam: SEO economisch onderzoek, 2005: 95.

²⁵ Wolthekker. 'Vier P's bepalen komst creatieve klasse.' 2010: 6.; 'Tolerant stedelijk milieu helpt nauwelijks bij aantrekken creatief talent'. *Metropoolregio Amsterdam*. 2010.

²⁶ Marlet, Poort. *Cultuur en creativiteit naar waarde geschat*. 2005: 95-96.

goedkoop, niet-controversieel, uitvoerbaar marketingscript dat past in de bestaande schema's van stedelijke economische ontwikkeling.²⁷

In hoeverre speelt het idee van de creatieve industrie die positieve gevolgen heeft voor de lokale economie een rol in het voeren van een broedplaatsenbeleid? Wordt bij het verdedigen van het beleid de nadruk gelegd op deze mogelijk instrumentele waarde? En welke aannames met betrekking tot creatieve industrie spelen hierin een rol? Deze en andere vragen die voortkomend uit de discussie over de economische potentie van cultuur en de notie van creatieve industrie vormen één van de leidraden bij de bestudering van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid.

1.2.2 Gentrification

In de discussie omtrent het broedplaatsenbeleid en de economische potentie van cultuur is *gentrification* een veelgehoord begrip. Er bestaat veel discussie bestaat rondom de definitie van gentrification, beschrijft Casper Geurtz in 2006 in zijn masterthese over dit onderwerp. Er worden volgens Geurtz verschillende definities gehanteerd, die inhoudelijk uiteenlopen. Zo omschrijft David Ley gentrification als volgt: "Gentrification involves the transition of inner-city neighborhoods from a status of relative poverty and limited property to a state of commodification and reinvestment."²⁸ Ik gebruik in deze scriptie de definitie die door de gemeente Rotterdam wordt gehanteerd: "Gentrification (in Rotterdam) is het proces dat leidt tot opwaardering van een gebied doordat huidige en nieuwe bewoners en ondernemers kansen zien, hun initiatieven (investerings, ondernemingen) succesvol zijn en een hoogwaardiger milieu ontstaat."²⁹

Door de stijging van grond- en woningprijzen, verandert ook de samenstelling van de gebruikers van een gebied. In wijken waar gentrification plaats heeft gevonden, blijkt opvallend vaak een grotere concentratie kunstenaars te bestaan. Deze kunstenaars zorgen voor een bepaalde uitstraling, die een nieuwe groep mensen aantrekt. Deze nieuwe groep heeft een eigen leefstijl, waarvan verwantschap met kunstenaars onderdeel is. Als gevolg van gentrification moet kleinschalige bedrijvigheid daarnaast vaak ruimte maken voor grotere, commerciële

²⁷ Peck, Jamie. 'Struggling with the Creative Class'. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29 april 2005: 740-770.

²⁸ Ley, David. 'Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification.' *Urban Studies*, vol. 40, nr. 12, 2003: 2527.

²⁹ Geurtz, Casper. *Gentrification. Wijken en beleid*. [masterthese bestuurskunde] Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, 2006: 13-15.

bedrijven. Het proces van gentrification kan tot gevolg hebben dat de heterogeniteit en differentiatie van functies in een gebied verloren gaat.³⁰

Ondanks deze (mogelijke) negatieve gevolgen wordt het proces van gentrification gestimuleerd door overheden om economisch kapitaal aan te trekken. Kunstenaars en bedrijven die de creatieve industrie ondersteunen worden aangetrokken om gentrification op gang te brengen of om bij te dragen aan het proces van gentrification. Beleidsmakers zijn uiteindelijk vaak gericht op economische motieven in plaats van het duurzaam tot stand laten komen van artistieke gemeenschappen. Hierdoor valt het beleid vaak negatief uit voor deze laatste groep.³¹

Gentrification vormt een belangrijk onderdeel van de mogelijke economische potentie van broedplaatsen. In deze scriptie ga ik niet alleen uit van de positieve gevolgen van gentrification, maar besteed ik ook aandacht aan mogelijke negatieve gevolgen.

1.3 Creativiteit versus beleid

Creativiteit en regels gaan niet samen, is een veelgehoorde uitspraak. Toch móeten creativiteit en regels vaak samengaan, bijvoorbeeld in een beleidscontext. Wat is echter de wisselwerking tussen deze schijnbaar niet te combineren zaken? En wat zijn de gevolgen van deze wisselwerking voor een broedplaatsenbeleid?

Luuk Boelens plaatst in 'Freezoning. Het leven tussen wal en schip' vraagtekens bij de fascinatie voor het voeren van een broedplaatsenbeleid. Boelens stelt daarbij de vraag of een dergelijk beleid überhaupt gevoerd kan worden. *Freezones*³² en broedplaatsen representeren volgens Boelens zaken die zeer waardevol geacht worden voor de stad. Namelijk vernieuwing, levendigheid, creativiteit en verrassing. Volgens Boelens zijn echte vernieuwingen echter per definitie ongekend en komen deze vernieuwingen overal tot stand. Hij plaatst het broedplaatsenbeleid in wat hij de dodelijke kunst van de Nederlanders noemt; het proberen te keten wat eigenlijk niet te ketenen is. Volgens Boelens maakt het broedplaatsenbeleid dat kapot wat

³⁰ Jacobs, Jane, *The Death and Life of Great American Cities. The Failure of Town Planning*. New York: Random House, 1961: 165. ; Pullen, Maarten. *Kunsten of kosten? Overwegingen van kunstenaars bij vestigingslocaties*. [afstudeerscriptie planologie] Utrecht: Universiteit Utrecht, 2005: 12-13.

³¹ Rambonnet. *De NDSM-broedplaats en de problematische aspecten van het 'broedplaatsbeleid'*. 2009: 5-9. ; Pullen. *Kunsten of kosten?* 2005: 12-13.

³² In 'Freezoning. Het leven tussen wal en schip' spreken Sanders en Boelens van freezones met de volgende definiëring: een freezone is een contramal van de regel, het gebruik van de beruchte mazen in de wet, om een eigen ruimte te scheppen voor noodzakelijk geachte actie of zelfs het creëren van een nieuwe autonome wereld. Het is niet illegaal, maar buiten-legaal. (Sanders, Wies, Luuk Boelens. 'Freezoning. Het leven tussen wal en schip.' *Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, nr. 4, 2001: 2.)

eigenlijk wordt beoogd.³³ De vraag kan worden gesteld of een broedplaatsenbeleid mogelijk is. Laat creativiteit zich sturen door beleid? Wat is de verhouding tussen creativiteit en overheid? En bovenal, komt creativiteit tot stand op een door de overheid aangewezen locatie? Het tweede uitgangspunt van mijn theoretische kader is de verhouding van creativiteit tot beleid.

In 'State Support and Creativity in the Arts' stelt Bruno S. Frey dat politici en bureaucraten niet zouden moeten geloven dat ze creativiteit kunnen plannen, om de reden dat: "creativity always comes at a surprise". De overheid zou zich in plaats daarvan moeten concentreren op het uitzetten van regels waarin creativiteit kan bloeien. Frey stelt dat overheden een *hands-off* beleid zouden moeten voeren. Wanneer het gaat om het bevorderen van creativiteit is *laissez-faire* volgens Frey de enige juiste methode voor een overheid.³⁴

De vraag is of het Amsterdamse broedplaatsenbeleid een *hands-off* beleid is? Of heeft Amsterdam een beleid met bijbehorende regels weten te creëren waarin creativiteit wel tot bloei komt? Hoe beleidsmakers en eindgebruikers omgaan met deze mogelijke frictie is een uitgangspunt bij de bestudering van de relatie tussen broedplaatsen en de overheid.

1.3.1 Howard Beckerd – Art Worlds

Voor de analyse van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid gebruik ik de theorieën van Howard S. Becker over de relatie tussen kunst en de staat zoals door hem beschreven in *Art Worlds*.³⁵ Volgens Becker bestaat alle kunstzinnige activiteit uit de samenwerking van een vaak groot aantal mensen. Door hun samenwerking ontstaat het kunstwerk dat wij uiteindelijk zien of horen, en blijft het bestaan. Het kunstwerk vertoont altijd tekenen van deze samenwerking. De samenwerking produceert een samenwerkingspatroon dat door Howard S. Becker een kunstwereld wordt genoemd. Een kunstwereld bestaat uit alle mensen wiens activiteiten nodig zijn voor de productie van werken die wij beschouwen als kunst. Kunstwerken zijn daarom niet het product van een individuele kunstenaar, maar het gezamenlijke product van alle mensen die meewerken in een kunstwereld. Volgens Becker participeren overheden in de productie en distributie van kunst, en daarmee participeren staten in kunstwerelden. Doordat de staat de monopolie heeft op het maken van wetten, speelt het altijd een bepaalde rol in het maken van een kunstwerk. De staat heeft invloed op wat kunstenaars doen en produceren door rechtstreeks te interveniëren in

³³ Sanders, Boelens. 'Freezing. Het leven tussen wal en schip.' 200: 2-3, 9-10.

³⁴ Frey, Bruno S. 'State Support and Creativity in the Arts. Some New Considerations'. *Journal of Cultural Economics*. nr. 23, 1999: 71-85.

³⁵ Becker, Howard S. *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press, 2000: 165-191.

hun activiteiten. Deze interventie gebeurt in verschillende vormen: openlijke steun, censuur en onderdrukking. De staat kan bijvoorbeeld mogelijkheden bieden om kunstwerken te maken door steun te geven, te voorkomen dat kunstwerken worden gedistribueerd of mensen te straffen die schuldig zijn aan het creëren van een ongewenst kunstwerk. Alle kunstenaars zijn daarmee in een bepaalde mate afhankelijk van de staat.³⁶

De theorieën van Becker zijn toepasbaar op de verhouding tussen de gemeente Amsterdam en broed- en vrijplaatsen in de stad. De staat, in de vorm van de gemeente heeft door het wel of niet voeren van broedplaatsenbeleid invloed op de bestaande en nog te ontwikkelen broedplaatsen. Ook de rijksoverheid heeft door het onderstrepen van het belang van de creatieve industrie invloed op het broedplaatsenbeleid. Door deze invloed op broedplaatsen en het beleid ontstaan er bepaalde machtsverhoudingen. Niet alleen de theorieën van Becker over kunst en de staat, maar ook zijn idee over kunstwerelden is relevant voor de bestudering van het broedplaatsenbeleid. Behalve Bureau Broedplaatsen, zijn ook projectontwikkelaars, eindgebruikers, het gemeentelijk grondbedrijf, architecten, de rijksoverheid en kunstenaars onderdeel van de kunstwereld die een broedplaats is.

1.3.2 Top-down versus bottom-up benadering

De term *bottom-up* is een veelvoorkomende bij het beschrijven van broedplaatsen. Vaak wordt de term terloops gebruikt, ik ben echter van mening dat de bottom-up benadering van groot belang is bij het onderzoeken van broedplaatsenbeleid. Het al dan niet toepassen van een bottom-up benadering bij het voeren van een broedplaatsenbeleid heeft namelijk invloed op de relatie tussen creativiteit en beleid als gevolg.

Door heel Europa verschijnen nieuwe ruimtes voor ondernemers uit de creatieve industrie. Volgens Lasse Andersson zijn sommigen hiervan interessant, om de reden dat ze bottom-up ontwikkeld zijn. In de nieuwe ruimtes die zijn ontwikkeld door de eindgebruikers zelf, vindt menging plaats: "These spaces mix private and public, culture and business, everyday life and leisure time". Volgens Andersson zijn de meest succesvolle creatieve ondernemende ruimtes diegene waar de interactie tussen de eindgebruikers, de ontwikkelaar en de lokale overheid voorkomt.³⁷ Broedplaatsen die bottom-up zijn ontstaan, vallen onder deze omschrijving.

³⁶ Becker. *Art Worlds*. 2000: 1, 34-35, 165, 180, 191.

³⁷ Andersson, Lasse. *Urban Experiments and Concrete Utopias – Platform4 a 'Bottom Up' Approach to the Experience City*. Via http://vbn.aau.dk/files/18229114/Andersson_Urban_experiments_and_concrete_utopias.pdf: 6-7.

Eva de Klerk die door de gemeente Amsterdam wel de ambassadeur van het bottom-up broedplaatsen concept wordt genoemd, beaamt dit. De Klerk noemt de bottom-up strategie samen met het ontwikkelingsconcept 'De Stad als Casco' bepalend voor het succes van de NDSM-werf. Volgens de Klerk moet een eindgebruiker kunnen bepalen hoe en waar en hoe duur hij gaat wonen en werken: "Het gaat erom dat je als gebruiker meebouwt aan de stad, dat je een stem hebt in de ontwikkelingen en vormgeving van een gebied en dat je het zelf financiert".³⁸

Ook de Engelse auteur George McKay onderschrijft het belang van de bottom-up strategie. Bij de bestudering van de *Do it Yourself*-cultuur in Groot-Brittannië benadrukt McKay hoe belangrijk het is dat vrij- en broedplaatsen door mensen zelf worden gekozen en ingericht.³⁹

Bij de bestudering van de relatie tussen creativiteit en beleid spelen meerdere noties een rol. Ten eerste is het idee van een spanningsveld tussen creativiteit en regelgeving van belang. Daarnaast moet worden opgemerkt dat creativiteit en regelgeving bepaalde machtsverhoudingen met zich meebrengen die gevolgen hebben voor het veld. Hoe deze machtsverhoudingen liggen bepalen vervolgens de mate van vrijheid om een broedplaats te ontwikkelen en de manier waarop dat gebeurt. Deze verschillende noties acht ik van belang bij de bestudering van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid.

1.4 Gehanteerde definities

Over de definities van de begrippen vrijplaats en broedplaats lijkt geen eenduidigheid te bestaan. Volgens het *Van Dale* is een broedplaats een plaats waar ideeën en plannen ontstaan, een vrijplaats is volgens het woordenboek in historische context een plaats waar men vrij was voor gerechtelijke vervolging. De begrippen lijken vandaag de dag enerzijds veel door elkaar gebruikt te worden, terwijl anderzijds juist een strikt onderscheid wordt aangehouden. In een uitgave van het tijdschrift voor sociaal-ruimtelijke vraagstukken *Agora* gericht op vrijplaatsen is hierover het volgende te lezen: "Broedplaatsen of vrijplaatsen. Het schijnt hier om een levensgroot verschil te gaan. Een broedplaats is een door de gemeente in bedwang gehouden broedmachine van kunstenaars en andere bohemiens, gevormd ter bevordering van de toekomstige stedelijke economie. Een vrijplaats daarentegen is een door links-

³⁸ Ginkel, Dirk van. 'Gevraagd: visie overheid op kwaliteit locaties.' *Aspecs* via http://www.evadeklerk.com/downloads/ASPECS_page4.pdf

³⁹ Pieterse, Josien. 'Vrijplaats of broedplaats? Over de relatie tussen subcultuur en woonwerkplanden in Amsterdam.' *Kunstenaarswijzer*, nr. 35, 2002: 4, 6.

radicale creatievelingen goedkoop verworven locatie in het hartje van de stad waar ze alles doen wat God (de gemeente) verboden heeft.”⁴⁰

In zijn doctoraalscriptie *Inspiratie op locatie* deelt Martijn Sargentini het begrip broedplaats op in drie categorieën: de economische broedplaats, de culturele broedplaats en de vrijplaats. Een culturele broedplaats is hierbij een (woon)werkpand voor kunstenaars en culturele ondernemers, gericht op synergie en innovatie. Een vrijplaats is volgens Sargentini een gekraakt pand met behalve de woonfunctie ook diverse culturele functies. Hier kunnen, ongehinderd door regelgeving van buitenaf, naar eigen inzicht initiatieven en alternatieven worden ontwikkeld.⁴¹ Sanne Couprie zegt in haar doctoraalscriptie *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* het volgende: “(...)waar gesubsidieerd wordt, daar zijn regels. Reglementering dus van vrijplaatsen, men noemt ze dan ‘broedplaatsen’, terwijl dit soort plekken zijn ontstaan en hebben gefunctioneerd zonder regels van buitenaf.”⁴² Volgens Couprie kan de gemeente de plekken niet meer ongereguleerd laten, door het beleidsmatig bemoeien met vrijplaatsen.⁴³ Inmenging van de overheid in de vorm van het beschikbaar stellen van panden en subsidies is tegenwoordig een voorwaarde geworden om broedplaatsen tot stand te laten komen.⁴⁴ De term vrijplaats is door beleidsmatige inmenging niet langer geschikt in die context en moet daarom vervangen worden door de term broedplaats.

Ik ben van mening dat het in de context van mijn scriptie juist is te spreken van een onderscheid tussen broed- en vrijplaatsen. Des te meer omdat broedplaatsen zijn voortgekomen uit het broedplaatsenbeleid en in tegenstelling tot vrijplaatsen te maken hebben met regelgeving van buitenaf. In mijn scriptie ga ik uit van de volgende definitie van het begrip broedplaats: een culturele broedplaats is een (woon)werkpand voor kunstenaars en culturele ondernemers, gericht op synergie en innovatie, dat met (behulp van) beleidsmatige interventie tot stand is gekomen of is gehouden. Daarnaast hanteer ik de volgende definitie van het begrip vrijplaats: een vrijplaats is een gekraakt pand dat ruimte biedt aan een combinatie van woon-, werk- en publieke ruimtes. Hier kunnen, ongehinderd door regelgeving van buitenaf, naar eigen inzicht initiatieven en alternatieven worden ontwikkeld.

⁴⁰ 'Redactioneel'. *Agora*, nr. 5, 2001: 2.

⁴¹ Sargentini. *Inspiratie op locatie*. 2002: 9.

⁴² Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 4.

⁴³ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 56-57.

⁴⁴ Rambonnet. *De NDSM en de problematische aspecten van het 'broedplaatsbeleid'*. 2009: 10.

1.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk is het theoretische kader van de scriptie beschreven aan de hand van drie thema's: de waarde van kunst en cultuur, de economische potentie van cultuur en creativiteit versus beleid. Kunst en cultuur zijn een vast onderdeel van de landelijke politieke agenda, toch is de waarde en het belang van kunst en cultuur lang niet voor iedereen een vaststaand gegeven. Dit werd nogmaals duidelijk na de verkiezingen in het voorjaar van 2010. De discussie omtrent de waarde van kunst en cultuur komt deels voort vanuit het feit dat cultuurbeleid gelegitimeerd moet worden. In de laatste jaren worden hierbij steeds meer instrumentele argumenten aangevoerd. Er bestaat echter veel discussie over de verschuiving naar deze legitimering van kunst en cultuur. Discussie bestaat er ook over het idee van de creatieve stad en gentrification. Kunst moet vandaag de dag bijdragen aan de vernieuwing van de economie, wat ook is terug te zien in het Amsterdamse broedplaatsenbeleid. Het idee van de creatieve stad en mogelijke gentrification zijn in deze ontwikkeling te plaatsen. Het broedplaatsenbeleid brengt regelgeving met zich mee. Creativiteit en regels lijken echter een onverenigbaar duo. Aan de hand van Howard Beckers *Art Worlds* en het onderscheid tussen de bottom-up en top-down strategie bespreek ik de verhouding tussen creativiteit en regelgeving. Tot slot volgen de gehanteerde definities van vrij- en broedplaats.

Hoofdstuk 2 Het ontstaan van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid

Het Amsterdamse broedplaatsenbeleid ontstond aan het eind van de jaren negentig na een roep van gebruikers van vrijplaatsen om het ontruimen van hun panden te voorkomen.⁴⁵ Gezegd kan worden dat het broedplaatsenbeleid haar oorsprong vindt in de kraakbeweging. Ondertussen bestaat het beleid van de gemeente, om bestaande vrijplaatsen te behouden en nieuwe broedplaatsen te creëren, reeds tien jaar en is de term 'broedplaatsenbeleid' een alom bekende. Om de achtergrond van het beleid te schetsen, beschrijf ik in dit hoofdstuk de ontstaansgeschiedenis van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid waarbij ik begin met de kraakbeweging van de jaren zestig en zeventig.

2.1 Kraken als nieuwe actievorm

Amsterdam stond en staat, hoewel dit tegenwoordig wellicht in mindere mate is, bekend als een tolerante stad met een vrijgevochten mentaliteit, een internationaal georiënteerde bevolking, een rijkdom aan subculturen en ruimte voor experimenten in sociaal en cultureel opzicht. De kraakbeweging die in de jaren zestig en zeventig ontstond past goed binnen dit beeld. Een combinatie van woningnood en een cultuuromslag⁴⁶ vormden in die tijd de voorwaarden voor een nieuwe actievorm: het kraken. Het kraken werd niet alleen ingezet voor het verkrijgen van woningen, ook droegen krakers hun ideeën over leefbaarheid en kleinschaligheid uit en zetten die tegenover de grootschalige plannen van de gemeente.⁴⁷ In gekraakte panden werd niet alleen gewoond, maar er ontstonden allerlei initiatieven, zoals galerieën, kroegen en werkplaatsen. In 1971 werd het kraken min of meer legaal, door een aantal gerechtelijke uitspraken. Als gevolg hiervan werden in Amsterdam meer en ook grotere panden gekraakt, waar veel mogelijk was. Zo ontstonden voor het eerst op grote schaal vrijplaatsen.⁴⁸ Op deze plekken konden mensen hun leven, zonder zich aan allerlei regels van de gemeente te voldoen, leiden. In vrijplaatsen kwamen vele kunstinitiatieven tot bloei, werden ondermeer festivals georganiseerd en werd

⁴⁵ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 3.

⁴⁶ Breek en De Graad spreken bij de beschrijving van het ontstaan van de kraakbeweging over een cultuuromslag. In *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien* is hierover het volgende te lezen: "Het streven om niet via de gebaande wegen van de planners te lopen, maar het leven in eigen hand te nemen, blijkt een enorme aantrekkingskracht te hebben. Wat dat betreft kan er gesproken worden van een cultuuromslag." (Breek, De Graad. *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien*. 2001: 17.)

⁴⁷ In de Nieuwmarktbuurt werden in samenspraak met buurtbewoners panden bezet door krakers om de geplande aanleg van de metro en een vierbaansweg in het kader van de stadsvernieuwing tegen te houden. (Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 28-29)

⁴⁸ Breek, De Graad. *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien*. 2001: 11, 17-18.

werken met wonen gecombineerd. Deze vrijplaatsen hebben een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van Amsterdam als vrijstad en kunststad.⁴⁹

2.2 Vrijplaatsen en de kunsten

Gesteld wordt dat vrijplaatsen een belangrijke rol hebben gespeeld voor de kunsten in Amsterdam. Waar blijkt dit echter uit en waarom waren deze plekken voor belang voor de Amsterdamse kunstwereld? In 1999 deed Trevor Davies voor de Dienst Welzijn Amsterdam, afdeling Kunst en Cultuur onderzoek naar cultuur in Amsterdam. In deze studie gaf Davies het belang van vrijplaatsen en de kraakbeweging voor de kunsten weer: "(...)Since the 60's the squat philosophy has been one of the features of the city's cultural profile. (Independent artists colonies) offer an obvious starting point for the cultural life of the district (...). For the city, the centres offer a type of cultural institution which is largely self supporting, based on a community spirit, and which provides unique resource centres for arts and crafts."⁵⁰

Vanaf de jaren zeventig kwamen verschillende kunstenaars en kunstinitiatieven in vrijplaatsen tot bloei. Door de beperkte financiële lasten was er meer ruimte voor experiment. Daarnaast konden in vrijplaatsen dingen worden gedaan die daarbuiten aan allerlei voorschriften gebonden zouden zijn. Naast het belang voor vrijplaatsen voor de productie van kunst, waren vrijplaatsen ook van belang voor de consumptie ervan.⁵¹ De Vrije Ruimte⁵² deelt de werkplaatsen in vrijplaatsen op in drie categorieën: de maatschappelijke werkplaats, de culturele werkplaats en de ambachtelijke werkplaats. Met de maatschappelijke werkplaats worden maatschappelijke organisaties en instellingen bedoeld. De verscheidenheid aan ambachtelijke werkplaatsen is groot, het gaat hierbij om onder andere timmerwerkplaatsen, drukkerijen, glasblazers en videobewerking en -montage. Onder culturele werkplaatsen worden de verschillende ateliers verstaan. Met name de culturele werkplaatsen hebben een belangrijke rol gespeeld in het vrijplaatsendebat van de jaren negentig. Het waren de culturele functies die in die tijd aandacht van media en beleidsmakers kregen.⁵³

Diverse initiatieven die in vrijplaatsen zijn ontstaan hebben de cultuur in de stad versterkt en hebben substantieel bijgedragen aan het culturele klimaat van

⁴⁹ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 3, 31-32.

⁵⁰ Davies, Trevor. *Amsterdam. Comments on a city of culture. A report prepared by Trevor Davies to the City of Amsterdam.* Amsterdam: Dienst Welzijn Amsterdam, Afdeling Kunst en Cultuur, 1999: 46, 90-91.

⁵¹ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 33-34.

⁵² Uit Het Gilde van Werkgebouwen aan het IJ is de actiegroep De Vrije Ruimte voortgekomen. De Vrije Ruimte zet zich middels acties, publicaties, hulp en advies in voor het behoud en de versterking van de bestaande vrijplaatsen en voor het verwezenlijken van nieuwe vrijplaatsen. (www.vrijeruimte.nl)

⁵³ Breek, De Graad. *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien.* 2001: 35-37.

Amsterdam. De Melkweg, Paradiso, Vrieshuis Amerika en Robodock zijn slechts enkele voorbeelden van initiatieven die hun oorsprong vonden in de kraakbeweging. Het is uiteindelijk ook dit kunstzinnige en creatieve karakter van de vrijplaatsen dat eind jaren negentig gebruikt werd als argument voor het behoud van deze plekken.⁵⁴

2.3 De ontruiming en verdwijning van vrijplaatsen

Aan het begin van de jaren tachtig werd het makkelijker voor eigenaren om een ontruimingsproces aan te spannen. Daarnaast kwam in de tachtiger jaren het stedelijk leven weer in trek. Het inwoneraantal van Amsterdam groeide opnieuw vanaf 1985, dit was met name het geval in het centrum. De toegenomen druk op de stedelijke ruimte en een steeds radicalere kraakbeweging in Amsterdam hadden vanaf het begin van de jaren tachtig een meer repressieve reactie van de gemeente als gevolg.⁵⁵ Vele panden dreigden ontruimd te worden. Als gevolg hiervan trokken veel krakers en vrijplaatsgebruikers naar de randen van de stad waar ze zich vestigden in leegstaande pakhuizen en loodsen aan de IJ-oever van Amsterdam. Het waren vrijwel de enige gebouwen in de stad die nog over bleven en/of leeg stonden na sloop en renovatie ten behoeven van stadsvernieuwing en herstructurering.⁵⁶ In diezelfde tijd gingen krakers zich steeds actiever tegen ontruiming verdedigen. Zo ontstond er een machtsspel tussen de gemeentelijke overheid en krakers. Waarbij politici, om de kraakbeweging in toom te houden, schipperden tussen het toegeven aan eisen en het krachtig optreden tegen ordeverstoring. De gemeentelijke reactie op het kraken was drieledig. De gemeente reageerde repressief door panden te ontruimen. Ten tweede reageerde de gemeente toe-eigenend, door panden en de daarin ontstane leefwijzen te legaliseren en controleren middels huurovereenkomsten. Ten derde op een manier van *laissez faire*, bepaalde panden werden wat regelgeving betreft met rust gelaten.⁵⁷

In de jaren negentig was vervolgens een afname zichtbaar van met name die vrijplaatsen die in de jaren tachtig waren ontstaan. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen; de verslechterde juridische positie van krakers, onder andere door de invoering van een extra anti-kraakartikel in het wetboek van strafrecht en de introductie van kraakwachten in leegstaande panden. Van groot belang zijn ook de explosief stijgende grondprijzen en het feit dat Amsterdam halverwege de jaren

⁵⁴ Dommelen. *Stedelijke incubators*. 2002: 1-2.

⁵⁵ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 22, 30.

⁵⁶ Buchel, P., B. Hogervorst. *Het kerend tij. De rol van de gebruiker bij de herontwikkeling van havenpanden in noordwest Europa*. Amsterdam: het Gilde van Werkgebouwen aan het IJ, de Appelbloesempers, 1997: 21.

⁵⁷ Breek, De Graad. *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien*. 2001: 17-18.; Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 30.

negentig populair werd als vestigingsplaats voor bedrijven. In 1988 werd bovendien in de *Vierde Nota Ruimtelijke Ordening* de Amsterdamse IJ-oeveren aangewezen als het stedelijke ontwikkelingsgebied voor de jaren die zouden volgen. Dit is ook de plaats waar de meeste vrijplaatsen zich op dat moment bevonden. De bouwplannen voor het Oostelijk havengebied van de jaren negentig, voor een 'Manhattan aan het IJ'⁵⁸, hadden ontruiming en ontruimingsdreigingen van vrijplaatsen tot gevolg. Zo verdwenen enkele belangrijke en wereldwijd beroemde en beruchte vrijplaatsen, waaronder de Graansilo's en Vrieshuis Amerika. Eva de Klerk heeft hierover geschreven: "Door de gemeentelijke grondprijspolitiek en het overvleugeld worden door de naar winstmaximalisatie strevende grote belangenpartijen en projectontwikkelaars, zijn veel van deze cultuurpanden van de Amsterdamse kaart geveegd zonder dat daar iets voor in de plaats gekomen is.⁵⁹ De ontruiming betekenden voor krakers- en gebruikerscollectieven dat ze of op zouden houden met bestaan, of op zoek moesten gaan naar een nieuwe plek binnen of buiten de stad.⁶⁰ Vele kunstenaars en instellingen verhuisden bijvoorbeeld naar Rotterdam, waar de prijzen voor ruimten veel lager waren en daardoor wel betaalbaar.⁶¹ De aantrekkelijkheid van de stad voor jonge kunstenaars en creatievelingen dreigde met de verdwijning van de vrijplaatsen in gevaar te komen. Trevor Davies zegt hierover in *Amsterdam. Comments of a city of culture*: "Amsterdam has traditionally been a haven for young artists. The policies of the arts educational institutions, the character of the city and the bohemian life style, the availability of cheap space and accomodation have all been important. (...) There are signs that this situation is seriously threatened. (...) The results of this shortage (of cheap industrial space for artists) are already becoming visible – more artists are choosing to leave, more have to payer higher rents and thus are brought into even more dismal financial condition, and some simply give up."⁶²

De ontwikkelingen leidden eind jaren '90 tot grootschalige protesten van bewonersgroepen van de verdwenen panden. De gebruikers van de gekraakte havenpanden richtten Het Gilde van Werkgebouwen aan het IJ op, zij lanceerde het alternatieve stadsontwikkelingsmodel 'De Stad als Casco'⁶³ dat uitgaat van

⁵⁸ Aanvankelijk was de ontwikkeling van de huidige Zuidas aan de IJ-oeveren gepland.

⁵⁹ *De Stad als Casco II* [manifest] Amsterdam: Podium Werken aan het IJ, 1997.

⁶⁰ Sargentini. *Inspiratie op locatie*. 2002: 32-34.; Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Ontstaan en organisatie*. Via http://bureaubroedplaatsen.amsterdam.nl/nl/ontstaan_en_organisatie.php; Dommelen. *Stedelijke incubators*. 2002: 5-6.

⁶¹ Haan, Hein de. 'Behoeftte aan een off-off-Broadway. Het broedplaatsenbeleid in de praktijk'. *Agora*, nr. 5, 2001: 14.

⁶² Davies. *Amsterdam. Comments on a city of culture*. 1999: 9, 90.

⁶³ "De alternatieve stadsontwikkelingstheorie Stad als Casco is een stedenbouwkundige strategie waarbij ruimte wordt gegeven aan de ontwikkeling van de stad van onderaf. Doel is om maatschappelijke winst te halen door een levende stad te creëren, waarbij mensen de verantwoordelijk ten aanzien van de hen omringende gebouwde omgeving tot zich nemen zodat zij zich binnen deze omgeving kunnen ontplooiën. De gebruikers worden niet meer als passieve consumenten gezien, maar als actieve partners in

stadsontwikkeling door de gebruikers en bewoners zelf. In augustus 1998 vroeg het krakerscollectief de gemeenteraad in een raadsadres om "een constructief vestigingsbeleid voor deze doelgroep van jonge cultureel-economische aanwas in plaats van voortdurende ontruiming, continue inkomensderving en sociale uitsluiting". In een openbare hoorzitting kregen kunstenaars en gebruikers de gelegenheid hun raadsadres toe te lichten. Ook maakte FNV-Kiem⁶⁴ tijdens de hoorzitting duidelijk dat er in Amsterdam een groot tekort is aan betaalbare ateliers voor individuele kunstenaars.⁶⁵ Naar aanleiding van de protestacties besloot de Amsterdamse gemeenteraad eind 1999 tot de oprichting van project BroedplaatsAmsterdam (pBA). Onder het motto 'Geen cultuur zonder subcultuur' richt de gemeente zich op het creëren van nieuwe atelierruimte en woonwerkplekken. "We hebben het broedplaatsenbeleid dus te danken aan de kraakbeweging", aldus Jaap Schoufour, huidig directeur van Bureau Broedplaatsen.⁶⁶

2.4 Vrijplaats versus broedplaats

Met de komst van het broedplaatsenbeleid is een scheiding tussen vrijplaatsen en broedplaatsen ontstaan. Of eigenlijk, ontstond de term broedplaatsen. Want, voor de komst van het broedplaatsenbeleid was de term broedplaats niet (veel) gebruikt in de context van vrijplaatsen.⁶⁷ Vrijplaatsen zijn grotendeels ontstaan voor het broedplaatsenbeleid en functioneren zonder regels van buitenaf, terwijl broedplaatsen ontstaan binnen een beleid en moeten functioneren met regels. Door beleidsmatige inmenging is de term vrijplaats niet langer geschikt en moet deze vervangen worden door de term broedplaats.⁶⁸

Aan de ene kant kan men zeggen dat het broedplaatsenbeleid is ontstaan vanuit de vrijplaatsen en dat het beleid daarmee te danken is aan de kraakbeweging. Aan de andere kant kan het ontwikkelde broedplaatsenbeleid gezien worden als een vorm van 'repressieve tolerantie', zoals Herbert Marcuse dat in de jaren zeventig introduceerde in het essay 'Repressive Tolerance'. Repressieve tolerantie met betrekking tot het broedplaatsenbeleid heeft daarmee als mogelijk gevolg, het einde van

zowel de ontwikkeling als het beheer van woningen, gebouwen, wijken en steden." (Uit *De Stad als Casco II*, 1997.)

⁶⁴ FNV KIEM is de grootste vakbond op het gebied van Kunsten, Informatie, Entertainment en Media. De professionele vakbond behartigt de belangen van haar leden op het gebied van werk en inkomen. (www.fnv-kiem.nl)

⁶⁵ Hoogendoorn, Jurgen. 'Culturele broedplaatsen in Amsterdam marginaliseren'. *Agora*, nr. 5, 2001: 9-10.; Bureau Broedplaatsen. *Ontstaan en organisatie*.

⁶⁶ Driessen, Camil. 'Broedplaatsen wereldhype.' *De Pers*, 8 oktober 2009.; Smet, Philip. 'Broedplaatsen kunstenaars exportproduct.' [artikel en radorapportage] *Radio Nederland Wereldomroep*, 21 december 2009. via <http://www.rnw.nl/nl/nederlands/article/broedplaatsen-kunstenaars-exportproduct>.; Pieterse. 'Vrijplaats of broedplaats?'. 2002: 4.

⁶⁷ Twillert, Marieke de. 'Beleid maken voor de freezone. Vrijplaatsen, uit nood geboren.' *Stedebouw & Ruimtelijke ordening*, 2001, nr. 4: 12.

⁶⁸ Rambonnet. *De NDSM en de problematische aspecten van het 'broedplaatsbeleid'*. 2009: 10.

vrijplaatsen en de kraakbeweging. In 'Repressive Tolerance' betoogt Marcuse dat de overheid in liberale kapitalistische landen subversieve bewegingen niet met een beleid van repressie probeert te elimineren, maar juist door een beleid van tolerantie en institutionalisering. Volgens Marcuse leidt dit er uiteindelijk toe dat oppositionele bewegingen aan kracht afnemen en uiteindelijk verdwijnen.⁶⁹

Vrijplaatsen kunnen in die context gezien worden als een subversieve of oppositionele beweging, die de overheid middels een beleid van tolerantie en met name met institutionalisering probeert te elimineren. Zal door de vrijplaatsgebruikers niet te onderdrukken, maar juist door institutionalisering in de vorm van het broedplaatsenbeleid, de vrijplaats- en/of kraakbeweging aan kracht inboeten en uiteindelijk verdwijnen? Is het broedplaatsenbeleid een middel van de gemeente Amsterdam geweest om de kraakbeweging in te perken en van zijn kracht te ontdoen? In hoofdstuk 3 en 4 ga ik verder in op deze vraagstukken.

2.5 Samenvatting

De Amsterdamse kraakbeweging ontstond in de jaren zestig als reactie op de woningnood en als gevolg van een cultuuromslag. In de jaren zeventig werd kraken min of meer legaal en werden ook grotere panden gekraakt. In deze grote panden ontstonden vrijplaatsen. Panden waar niet alleen werd gewoond, maar ook gewerkt en waar festivals ontstonden, maatschappelijke instellingen kantoor hielden en werkplaatsen werden ingericht. Deze vrijplaatsen bleken van aanzienbaar belang te zijn voor het culturele leven van Amsterdam. In de jaren tachtig kwam het stedelijk leven echter weer in trek, met name in het centrum van Amsterdam groeide daarop de vraag naar woningen en bedrijfspanden. Als gevolg hiervan werden vele kraakpanden en vrijplaatsen ontruimd. Hierop trokken gebruikers en bewoners naar de rand van de stad om daar hun intrek te nemen in leegstaande panden. De herontwikkeling van de IJ-oeveren had echter als gevolg dat de vrijplaatsgebruikers en -bewoners ook hier niet konden blijven. Eind jaren negentig stapte een krakerscollectief naar de gemeente, met een oproep voor een oplossing of vervanging voor de verdwenen cultuurpanden. Naar aanleiding van deze oproep werd in 1999 project BroedplaatsAmsterdam opgericht door de gemeente Amsterdam. Dit project had als doel het creëren van atelier- en woonwerkruimten. In het volgende hoofdstuk wordt de ontwikkeling van project BroedplaatsAmsterdam naar Bureau Broedplaatsen beschreven, waarbij onder andere wordt ingegaan op de doelstellingen van het beleid en de verschillende betrokken partijen.

⁶⁹ Marcuse, Herbert. 'Repressive Tolerance'. in: Wolff, Rober, Paul, Moore Barrington jr., en Marcuse, Herbert. *A Critique of Pure Tolerance*. Boston: Beacon Press, 1969: 95-137.

Hoofdstuk 3 Tien jaar broedplaatsenbeleid

Met de oprichting van het project BroedplaatsAmsterdam werd het startsein gegeven voor het Amsterdamse broedplaatsenbeleid. In december 2005 werd besloten het project in ieder geval tot 2010 te verlengen. Met ingang van oktober 2006 maakte de naam project BroedplaatsAmsterdam plaats voor Bureau Broedplaatsen.⁷⁰ In oktober 2008 werd vervolgens het *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012* vastgesteld. Het beleid bestaat daarmee op het moment van schrijven zo'n tien jaar.⁷¹ Hoe heeft het broedplaatsenbeleid zich echter ontwikkeld tijdens het afgelopen decennium? Welke partijen zijn erbij betrokken? Welke resultaten zijn geboekt en tegen welke problemen is men aangelopen? Om inzicht te verkrijgen in de achtergrond van het beleid en de ontwikkeling die het beleid heeft doorgemaakt, beschrijf ik in dit hoofdstuk de doelstellingen, organisatiestructuur, legitimering, veranderingen en ontwikkelingen van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid.

3.1 Het startpunt en de legitimering

Eind 1999 komen de uitvoerende taken van project BroedplaatsAmsterdam in handen van het Projectmanagement Bureau (PMB) van de gemeente Amsterdam. In het plan van aanpak van het PMB uit 2000 is het doel van het project als volgt geformuleerd:

“Zorgdragen voor het realiseren van kleinschalige infrastructuur voor (overwegend) niet-commerciële, culturele ondernemers – waaronder met name (semi-) professionele kunstenaars – en het scheppen van voorwaarden voor een duurzame instandhouding van dergelijke infrastructuur in de stad.”

Concreet wordt daarbij de realisatie van (woon-)werkpanden voor samenwerkende groepen, de realisering van ateliers en het creëren van voorwaarden voor het duurzaam in stand houden van kleinschalige culturele infrastructuur genoemd. De beoogde doelgroepen zijn individuele kunstenaars en groepen van overwegend culturele ondernemers.⁷² Om dit doel te realiseren vroeg de projectgroep 90 miljoen gulden uit de begroting van de gemeente, waarvan 65 miljoen gulden werd toegekend. In het plan van aanpak werd vastgesteld dat op korte termijn, in de

⁷⁰ Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Halfjaarrapportage*. Amsterdam, 21 september 2006: 4.

⁷¹ Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012. Werken aan de basis van de creatieve stad Amsterdam en regio*. Amsterdam, oktober 2008.

⁷² Projectmanagementbureau Amsterdam i.o.v. Stedelijke Woningdienst Amsterdam. *Geen cultuur zonder subcultuur. Plan van aanpak broedplaats*. Amsterdam, juni 2000.

periode van 2000 tot 2006, veertienhonderd tot tweeduizend werplekken voor kunstenaars en culturele ondernemers gerealiseerd moesten worden. Om dit te realiseren zocht de projectgroep naar geschikte gebouwen en trad de projectgroep op als intermediair tussen eigenaar en doelgroep. Als uitgangspunt werden de subsidies van de gemeente voor het broedplaatsenbeleid voor een groot deel aangewend om het onrendabele deel van de eigenaar af te dekken en in mindere mate om geld uit te keren voor verbouwingen. Met een eenmalige onrendabele investering van maximaal € 681,- per vierkante meter, moesten de accommodaties op een huurprijsniveau van tussen de € 27,- en € 46,- per vierkante meter uitkomen.⁷³ Volgens toenmalig projectleider Jeroen van Straaten was de essentie van het broedplaatsenbeleid het maken van een eenmalige inhaalslag: "Binnen vijf jaar willen we veertienhonderd tot tweeduizend betaalbare werkruimtes voor kunstenaars en groepen ondernemers realiseren. Dit gebeurt in samenwerking met stadsdelen, corporaties, ontwikkelaars en initiatiefgroepen die deel uitmaken van de doelgroep. Vaak fungeren wij puur als bindmiddel."⁷⁴

3.1.1 Het belang van betaalbare werkruimte

Waarom zijn die broedplaatsen nu precies nodig? Wat is het belang van het creëren van betaalbare werkruimte voor kunstenaars en groepen ondernemers? In *Het kerend tij* is te lezen dat goedkope woon- en werkruimten van essentieel belang zijn om de onafhankelijke productie van kunst in een stad te waarborgen. In het boek wordt gesteld dat sinds de jaren tachtig kunstenaars steeds vaker voor hun eigen inkomen moeten zorgen. Vanwege het experimentele karakter van het creatieve werk kan het kunstwerk doorgaans niet op een commerciële basis worden uitgeoefend. Kunstenaars moeten daardoor een moeilijke afweging maken; geld verdienen of kunst maken. Het huren van woning en werkruimte vormt daarnaast vaak ook nog een zware financiële last.⁷⁵

In *Why Are Artists Poor?* onderschrijft Hans Abbing het idee dat veel kunstenaars de keuze moeten maken tussen het verdienen van geld of het maken van kunst. Volgens Abbing is het gemiddelde inkomen van kunstenaars lager dan in vergelijkbare beroepen. Abbing stelt eveneens dat de inkomens in de kunsten de afgelopen decennia behoorlijk zijn gedaald. Het merendeel van kunstenaars hebben uit noodzaak een niet-kunst gerelateerde tweede baan. Het overgrote deel van kunstenaars die niet kunnen leven van hun kunst, hebben een tweede baan om hun

⁷³ Dommelen. *Stedelijke incubators*. 2002: 9-10.; Sargentini. *Inspiratie op locatie*. 2002: 38-39, 46.

⁷⁴ Velden, Jeroen van der. 'Chique en sjofel moeten naast elkaar kunnen werken. De Amsterdamse projectleider broedplaatsenbeleid Van Straaten over Het Experiment'. *Agora*, nr. 5, 2001: 6.

⁷⁵ Buchel, Hogervorst. *Het kerend tij*. 1997: 7.

kunst te kunnen blijven maken.⁷⁶ Dat betaalbaarheid van werkruimte belangrijk is voor kunstenaars onderschrijft ook Maarten Pullen. Pullen heeft de overwegingen van kunstenaars bij vestigingslocaties onderzocht. Uit zijn onderzoek onder kunstenaars in de Rotterdamse wijk Charlois kwam naar voren dat van factoren die op het niveau van het pand meespelen, de betaalbaarheid van een werkruimte verruit het belangrijkste wordt geacht door kunstenaars.⁷⁷

Betaalbare werkruimte is van belang voor kunstenaars, die door de hoge kosten van woon- en werkruimte vaak gedwongen zijn een keuze te maken tussen het produceren van kunst en het hebben van een niet-kunst gerelateerde baan. Een tekort aan betaalbare werkruimte heeft als gevolg dat bepaalde kunstenaars er voor kiezen om een stad te verlaten, hogere huur moeten betalen en in een slechtere financiële positie belanden of het kunstenaarschap noodgedwongen opgeven; zoals te lezen is in paragraaf 2.3 in de aangehaald quote van Trevor Davies. Vrijplaatsen voorzagen in deze behoefte aan betaalbare werkruimte. Broedplaatsen stappen in het gat die de verdwenen vrijplaatsen achterlieten. Wat wil en kan een kunstenaar of creatieve ondernemer echter betalen voor een werkruimte? En wat zijn de bedragen die als uitgangspunt zijn genomen bij de ontwikkeling van het broedplaatsenbeleid?

In het *Plan van Aanpak Broedplaats* uit 2000 wordt verwezen naar een onderzoek door de Stichting voor Economisch Onderzoek waarin de inkomenssituatie onder kunstenaars in Amsterdam centraal stond. In dit onderzoek kwam naar voren dat in 2000 de gemiddelde huurprijs van ateliers circa f 80,- per vierkante meter per jaar bedroeg. Buiten Amsterdam lagen de prijzen voor ateliers tussen de f 40,- en 80,- per vierkante meter per jaar. Op basis van de bevindingen van het onderzoek over de inkomenssituatie onder kunstenaars en cijfers over atelierhuren, ging projectgroep Broedplaats bij de bepaling van de huurprijzen voor te creëren gesubsidieerde voorzieningen uit van huren tussen de f 60,- en f 100,- per meter per jaar. Hierbij moest het accent wel komen te liggen op huurprijzen rond de f 70,- per meter per jaar. Een extra lage huur zou slechts mogelijk zijn in het geval er sprake is van een tijdelijke situatie of een grote mate van zelfwerkzaamheid van de gebruikers van de gebruikersgroep bij het onderhoud aan en de inbouw van het pand.⁷⁸

3.1.2 Het belang van broedplaatsen

Waar beleid wordt gevoerd, moet gelegitimeerd worden beschreef ik reeds in paragraaf 1.1.1. Argumenten zijn onmisbaar om het maatschappelijk draagvlak van

⁷⁶ Abbing, Hans. *Why Are Artists Poor? The Exceptional Economy of the Arts*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2002: 111-113, 143-144.

⁷⁷ Pullen. *Kunsten of kosten?* 2005: 66-68.

⁷⁸ Projectmanagementbureau Amsterdam. *Plan van aanpak broedplaats*. 2000: 13.

kunstsubsidies te verbreden. Met de instelling van het broedplaatsenbeleid moest de gemeente Amsterdam ook de investering in broedplaatsen legitimeren. Wat is het belang van de te realiseren broedplaatsen? En hoe werd het verstrekken van geld voor de realisering van broedplaatsen door de gemeente Amsterdam gelegitimeerd?

Volgens Luuk Boelens bewegen vrij- en broedplaatsen zich in de marge van beleid. Daardoor laten vrij- en broedplaatsen zich niet vangen in de regels die nodig zijn om een goede democratische verantwoording af te leggen naar de volksvertegenwoordiging. Met andere woorden, het broedplaatsenbeleid is niet te legitimeren aldus Boelens.⁷⁹ In het raadsbesluit van juni 2000 is met betrekking tot legitimering echter het volgende te lezen: "(...)Gelet op de behoefte, het culturele klimaat en de leefbaarheid, alsmede vanuit economisch oogpunt, (is het) wenselijk (...) om op korte en middenlange termijn in substantiële mate te voorzien in de behoefte aan ateliers voor individuele kunstenaars en groepen culturele ondernemers (waaronder kunstenaars)".⁸⁰ Broedplaatsen worden dus niet alleen gerealiseerd omdat er sprake is van een behoefte. Er is ook een relatie tussen broedplaatsen, het culturele klimaat en leefbaarheid. Daarnaast is ook hier reeds sprake van een economisch oogpunt. De legitimering bevindt zich voor een deel in de intrinsieke waarde van cultuur, de verwijzing naar het culturele klimaat, en voor een ander deel in de instrumentele waarde ,de verwijzing naar het economisch oogpunt en leefbaarheid.

Vrij- en broedplaatsen hebben betekenis voor de stad is te lezen in het *Plan van Aanpak Broedplaatsen*. Uiteengezet wordt dat deze voorzieningen ondermeer zorgen voor de versterking van de sociale infrastructuur. Zo worden kwaliteit, diversiteit en imago van een buurt vergroot, wordt er bijgedragen aan een culturele verrijking van de stad en wordt de leefbaarheid van een buurt verhoogd. Daarnaast versterken broed- en/of vrijplaatsen de economie en werkgelegenheid in de stad.⁸¹ Deze brede benadering van het belang van broedplaatsen wordt onder andere onderschreven door Cor Wijn in 'Stedelijk broedplaatsenbeleid'. Cor Wijn stelt dat het belang van broedplaatsen verder reikt dan alleen de functie van voedingsbodem voor een rijke kunstproductie. Wijn haalt het belang van broedplaatsen voor een goed functioneren van het kunstvakonderwijs aan. Maar Wijn wijst er ook op dat het belang breder kan worden aangeduid. Hierbij wordt de relatie tussen broedplaatsen en economie aangehaald. Lokale culturele bedrijvigheid is volgens Wijn voor steden van groeiend economisch belang. Ook legt Wijn de link tussen broedplaatsen, de notie van de creatieve stad en het belang van creatieve steden in een economie

⁷⁹ Urban Unlimited Rotterdam. *De schaduwstad. Vrijplaatsen in Brussel en Rotterdam*. Rotterdam, mei 2004: 53.

⁸⁰ Amsterdamse gemeenteraad. *Raadsbesluit plan van aanpak*. Amsterdam, juni 2010.

⁸¹ Projectmanagementbureau Amsterdam. *Plan van aanpak broedplaats*. 2000: 1.

die steeds mondialer wordt.⁸²

3.2 Projectorganisatie en betrokken partijen

Bij de organisatie van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid zijn vele partijen betrokken. De manier waarop het broedplaatsenbeleid zich heeft georganiseerd en welke partijen betrokken zijn is van grote invloed op het beleid. Hieronder zet ik de projectorganisatie van Project BroedplaatsAmsterdam uiteen. Daarbij ga ik in op de verantwoordelijkheden van de betrokken partijen en de manier waarop deze partijen zich tot elkaar verhouden.

Bij het project BroedplaatsAmsterdam zijn verschillende partijen betrokken:

- de Stedelijke Woningdienst (SWD); het hoofd Centraal Stedelijke Taken van de SWD is de ambtelijke opdrachtgever voor het project.

- het Projectmanagement Bureau (PMB) is belast met de uitwerking en coördinatie van het project en heeft daarvoor de projectgroep en de klankbordgroep samengesteld.

- Projectgroep Broedplaats houdt zich bezig met de beleidsontwikkeling en projectrealisatie.

- de klankbordgroep is geformeerd om tot informatie-uitwisseling te komen tussen de diverse betrokken partijen en wil hiermee de maatschappelijke haalbaarheid van het beleid en de projecten verhogen.

- het Gemeentelijk Grondbedrijf brengt het grondprijnsbeleid in Amsterdam tot stand en adviseert de projectgroep Broedplaats over grondexploitatie en erfpachtovereenkomsten.

In de projectgroep zijn naast het PMB, de SWB, de Dienst Ruimtelijke Ordening, het Gemeentelijk Grondbedrijf, de Dienst Welzijn Amsterdam, afdeling kunst en cultuur, de dienst Economische Zaken Amsterdam en Stichting Woon-Werkruimte voor Kunstenaars (SWWK) vertegenwoordigd.⁸³

De klankbordgroep is geformeerd om tot informatie-uitwisseling tussen de gemeente, belangengroepen en externe deskundigen te komen. De klankbordgroep heeft als doel om de maatschappelijke haalbaarheid van de te nemen stappen en het te formuleren beleid te verhogen. De klankbordgroep moet een goede afspiegeling van het veld vormen en een brede deskundigheid behelzen. De samenstelling van de groep was bij de oprichting van pBA als volgt; het Gilde van

⁸² Wijn, Cor. 'Stedelijk broedplaatsenbeleid. Vertrekpunten, instrumenten en perspectieven voor het behoud van een culturele laboratoriumfunctie'. *Boekmancahier*, jrg. 14, nr. 51, 2002: 9-10.

⁸³ Projectmanagementbureau Amsterdam. *Plan van aanpak broedplaats*. 2000.

Werkgebouwen aan het IJ, Stork's Nest, FNV-Kiem, de BBK, het adviesbureau De Verandering, de Amsterdamse Kunstraad, de Woningbouwvereniging Het Oosten en Woningbedrijf Amsterdam. De klankbordgroep wordt door het PMB voorgezeten.⁸⁴

3.2.1 De rol van de stadsdelen en overige partijen

Bij de besluitvorming rondom culturele broedplaatslocaties is het stadsdeel cruciaal. Het stadsdeel bepaalt immers de bestemming van de locatie binnen de stadsdeelgrenzen. Het stadsdeel kan bovendien in bepaalde gevallen optreden als eigenaar-verhuurder van een pand. De decentralisatie van het Amsterdamse stadsbestuur heeft consequenties voor het broedplaatsenbeleid. Het beleid is afhankelijk van de programma's van de stadsdelen en de bestemming die aan een gebied worden verbonden. De projectgroep Broedplaats heeft zich dan ook als doel gesteld meer draagvlak te creëren bij de stadsdelen om tot initiëring van projecten te komen. Dit blijkt niet eenvoudig te zijn, omdat medewerking van de stadsdeelraden nogal eens te wensen overlaat.⁸⁵

Behalve partijen met een bestuurlijke of beleidsontwikkende rol zijn ook andere partijen betrokken bij het broedplaatsenbeleid. Dit zijn bijvoorbeeld partijen die zich bezighouden met de ontwikkeling en het beheer van accommodaties of optreden als eigenaar-verhuurder van panden. Het gaat hierbij in Amsterdam hoofdzakelijk om woningbouwcorporaties. Vaak passen projecten in het kader van pBA in de maatschappelijke doelstellingen om betaalbare huisvesting te realiseren voor doelgroepen met een zwakke financiële positie in de woningmarkt en zorg te dragen voor een gevarieerd en leefbaar woonmilieu.⁸⁶ Woningbouwcorporaties en daarnaast ook particuliere projectontwikkelaars wagen zich echter niet snel aan het realiseren van (nieuwe) broedplaatsen omdat huren laag moeten worden gehouden en de investeringen daardoor niet rendabel te maken zijn.⁸⁷

3.3 Regelgeving in broedplaatsen

Beleidsmatige inmenging gaat altijd gepaard met reglementering, stelt Sanne Couprie in *Is een broedplaats wel een vrijplaats?*. Zo ook in het geval van het broedplaatsenbeleid. De invoering van het beleid zou hoe dan ook gepaard gaan met de invoering van bepaalde regelgeving.⁸⁸ Vrijplaatsen waren en zijn plekken waar, ongehinderd door regelgeving van buitenaf, initiatieven en alternatieven

⁸⁴ Projectmanagementbureau Amsterdam. *Plan van aanpak broedplaats*. 2000.

⁸⁵ Dommelen. *Stedelijke incubators*. 2002: 64-65.; Sargentini. *Inspiratie op locatie*. 2002: 49-51.; Haan. 'Behoeftte aan een off-off-Broadway'. 2001: 14-15.

⁸⁶ Sargentini. *Inspiratie op locatie*. 2002: 51.

⁸⁷ Wijn. 'Stedelijk broedplaatsenbeleid'. 2002: 9-10, 11-12.

⁸⁸ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 38.

worden ontwikkeld. In de vanuit pBA te ontwikkelen broedplaatsen is dit niet het geval. Bovendien, wat zou het gevolg van deze regelgeving zijn voor de nog overgebleven vrijplaatsen in de stad?

Bestaande regelgeving en de strenge handhaving ervan is een drempel voor het goed functioneren van het broedplaatsenbeleid. Functiemenging is bijvoorbeeld een heikel punt. Dit heeft ermee te maken dat de gemeente deze behoefte niet onderkent en slechts één specifieke bestemming per pand wordt gehanteerd, terwijl er wel mogelijkheden zijn om meerdere bestemmingen op te leggen, zie paragraaf 3.3.1.⁸⁹ Daarnaast zijn er beperkingen door juridische regelgeving die streng wordt nageleefd. Rampen, zoals de vuurwerkramp in Enschede en de cafébrand in Volendam, hebben toegenomen bezwaren tegen gedogen als gevolg gehad. De gemeente Amsterdam pleit voor de handhaving op brandvoorschriften en bouwbesluit.⁹⁰ Deze handhaving heeft ondermeer tot gevolg dat gebruikers van broedplaatsen gecontroleerd worden en zich moeten verantwoorden dat zij zich aan de regels van de broedplaats houden. Zo moeten 'haalbare' bedrijfsplannen worden geschreven en verantwoord, moeten statuten worden opgesteld en vergunningen worden aangevraagd. Een gebruiker van de NDSM-werf zegt hierover: "Eigenlijk is er weinig vrijheid meer over".⁹¹

Een onderzoek onder gebruikers van broedplaatsen door Sanne Couprie geeft dit beeld ook weer, maar laat daarnaast ook een ander beeld zien. Couprie onderscheidt twee typen gebruikers van vrijplaatsen; realisten en idealisten.⁹² Realisten zien vrijplaatsen als goedkope plekken om te wonen en te werken, zonder daar veel meer betekenissen aan te verbinden. Idealisten hechten meer betekenis aan vrijplaatsen, vrijplaatsen hebben een bepaalde meerwaarde voor hen. Idealisten worden gekenmerkt door een bepaald ideaal dat zij zien en nastreven in vrijplaatsen. Vervolgens maakt Couprie een verder onderscheid tussen non-conformistisch en pragmatisch. De non-conformistische benadering houdt in niet te willen voldoen aan gemeentelijke regels, omdat hun normen, ideeën en uitingen daar niet op aansluiten. Pragmatici hoeven ook geen voorstanders van het beleid te zijn, maar zien het broedplaatsenbeleid als goed of laatste mogelijkheid om hun bestaan in hun vrijplaats te garanderen.⁹³

Het zijn met name de idealisten die gemeentelijke regels afkeuren. Zij wijzen

⁸⁹ Dommelen. *Stedelijke incubators*. 2002: 63-64.

⁹⁰ Sargentini. *Inspiratie op locatie*. 2002: 58-59.

⁹¹ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 56-58.

⁹² Couprie hanteert hier de term vrijplaatsgebruiker. Kijken naar mijn definities van vrijplaats en broedplaats, kan onder Coupries formulering van vrijplaatsgebruiker echter ook de broedplaatsgebruiker worden geschaard. Het onderscheid tussen realisten en idealisten pas ik in deze context dan ook toe op broedplaatsgebruikers. (Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 52-56.)

⁹³ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 52-56.

hierbij op de zelfregulerende werking van vrijplaatsen en het feit dat veel vrijplaatsen al dan niet geschreven interne regels hanteren. De idealisten zien hun mogelijkheden in broedplaatsen beperkt worden door gemeentelijk regels en eisen. De realistische gebruikers zien echter weinig beperkingen van gemeentelijke regelgeving en ondersteunen sommige eisen. Volgens de realisten hoeft het beleid geen afbreuk te doen aan ideeën en activiteiten van gebruikers. Zowel de idealisten als de realisten zijn volgens Couprie echter van mening dat de kennis bij de gemeente en pBA niet volledig is. Met name voor de idealisten lijkt het onmogelijk dat de gemeente die niet voldoende kennis heeft over vrijplaatsen, beleid kan voeren dat aansluit op de leefwereld van de gebruikers.⁹⁴

Het is niet zo dat alle gebruikers de bij het beleid horende regelgeving afkeuren en het zonder vertrouwen tegemoet zien. Het overgrote deel van de gebruikers heeft echter wel het idee dat zij in hun vrijheid en verantwoordelijkheid worden beperkt door aan regels te moeten voldoen. Duidelijk is eveneens dat de regelgeving die komt kijken bij het broedplaatsenbeleid gevolgen heeft voor zowel nieuwe broedplaatsen als reeds bestaande vrijplaatsen. Niet alleen is een combinatie van wonen en werken in een pand moeilijk realiseerbaar en vaak niet langer gedoogd, ook zorgt de strenge handhaving van regelgeving voor een beperking van mogelijkheden. Met name voor voormalige vrijplaatsgebruikers voorzien broedplaatsen daarmee niet in hun behoefte en daarmee vormt het broedplaatsenbeleid in deze zin geen antwoord op het verdwijnen van vrijplaatsen in Amsterdam.

3.3.1 Wonen en werken in broedplaatsen

De gebruikers van vrijplaatsen hechten veel waarde aan het feit dat in vrijplaatsen ook gewoond kan worden. In broedplaatsen is functiemenging echter problematisch, zoals ik in de voorgaande paragraaf reeds beschreef. Met functiemenging wordt vaak bedoeld op de combinatie van wonen en werken die gebruikelijk was in vrijplaatsen. In (het overgrote deel van de) broedplaatsen is deze combinatie echter niet mogelijk. Dat heeft veel kritiek geogst vanuit de (voormalige) vrijplaatsgebruikers en –bewoners. In het *Plan van Aanpak Broedplaats* was immers te lezen dat BroedplaatsAmsterdam was opgericht voor de realisatie van ondermeer woonwerkpanden. Dat dit niet mogelijk is heeft volgens BroedplaatsAmsterdam te maken met strenge regelgeving en functionele eisen én het opbouwen van ‘woonrechten’ waardoor moeilijkheden kunnen ontstaan op het moment dat bewoners een pand moeten verlaten. Daarnaast heeft men te maken met marktpartijen die in de panden, die geschikt zijn voor de combinatie van wonen en

⁹⁴ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 56-62.

werken, lucratieve woonprojecten zien. Stadsdelen kunnen hier een grote rol spelen, middels het wijzigen van het bestemmingsplan van panden en plekken.⁹⁵

Vooralsnog is wonen in combinatie met werken slechts mogelijk in enkele broedplaatsen, zoals Plantage Doklaan en OT301. De regelgeving heeft echter ook gevolgen gehad voor reeds bestaande vrijplaatsen. Zo mag er in Ruigoord niet langer worden gewoond, het is namelijk een industriegebied en niet een woongebied. Ook in pakhuis Wilhelmina mag niet meer gewoond worden. De NDSM-werf die eerst wel een woonfunctie zou krijgen, mag vanwege de bedrijfsbestemming geen bewoners huisvesten. Hiermee komt het idee van vrijplaatsen als leefwijze in de knel.⁹⁶ Aan de ene kant kan daarom worden gezegd dat Broedplaats-Amsterdam niet voldoet in de doelstelling om te voorzien in woonwerkruimtes, aan de andere kant heeft het broedplaatsenbeleid ook gevolgen voor plekken waar wonen en werken wel werd gecombineerd.

Duidt dit alles op het broedplaatsenbeleid als vorm van repressieve tolerantie? Probeert men door middel van het broedplaatsenbeleid dat enerzijds tolerant is en aan de andere kant institutionaliseert, subversieve bewegingen (in de vorm van vrijplaatsgebruikers) te elimineren? Het is niet aantoonbaar of dit, achter de schermen, een doel is van het broedplaatsenbeleid. Wel komt naar voren, wanneer men kijkt naar de mogelijkheden voor de combinatie wonen en werken, dat de overgebleven vrijplaatsgebruikers en nieuwe broedplaatsgebruikers in bepaalde opzichten niet zozeer gesteund worden door het beleid maar eerder worden beperkt.

3.3.2 De selectie van gebruikers

Op basis van een scherpe definitie van de doelgroepen is een toewijzingsbeleid geformuleerd door project BroedplaatsAmsterdam. In het *Plan van Aanpak Broedplaats* worden twee doelgroepen onderscheiden voor ateliers en (woon-)werkpanden: individuele kunstenaars en groepen van overwegend culturele ondernemers. Voor de toewijzing van ateliers selecteert de SWKK individuele kunstenaars. Daarbij geldt dat kunstenaars aan minimaal één van de volgende criteria moet voldoen:

- een afgeronde studie aan een kunstopleidingsinstituut;
- een lidmaatschap van een beroepsvereniging van kunstenaars;
- artistieke activiteiten die tot uitdrukking komen in tentoonstellingen, opdrachten, stipendia, engagementen en dergelijke.

⁹⁵ Projectmanagementbureau Amsterdam. *Plan van aanpak broedplaats*. 2000.; Sargentini. *Inspiratie op locatie*. 2002: 58-59.; Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 41-49.; Haan. 'Behoeftte aan een off-off-Broadway. 2001: 14-15.

⁹⁶ Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 41-49.

In het *Plan van Aanpak* is nog te lezen dat criteria voor de toewijzing van (woon-) werkpanden op dat moment werden opgesteld door een werkgroep. Een speciaal opgerichte commissie moest het Projectmanagement Bureau bij de selectie van gebruikers en de invulling van panden adviseren. Uiteindelijk is het de onafhankelijke Commissie van Advies BroedplaatsAmsterdam die verantwoordelijk is voor de toewijzing van broedplaatsgroepen. Zodra een leegstaand pand is bemachtigd door pBA, wordt aan de geïnteresseerden gevraagd om met een goed voorstel te komen voor de invulling van het pand. De adviescommissie maakt vervolgens een keuze uit de plannen. Daarbij wordt onder andere gekeken naar de cohesie binnen het pand en de diversiteit. Dit vraagt om een nieuwe manier van werken voor groepen, die een ondernemingsplan op tafel moeten leggen.⁹⁷

Project BroedplaatsAmsterdam fungeert bij de selectie van gebruikers als het ware als *gatekeeper*. Niet in directe zin zoals beschreven door Howard Becker in *Art Worlds*, waarbij de gatekeeper aangeboden objecten filtert voordat ze in het distributiesysteem terechtkomen. Maar in de zin dat pBA 'aangeboden' kunstenaars en (groepen) creatieve ondernemers filtert voordat ze in het broedplaatsensysteem terechtkomen. Dat deze rol van pBA/BBp groot en bepalend is zal ik verder bespreken in hoofdstuk 4, wanneer ik in ga op de slinkende mogelijkheden voor het vinden van betaalbare (woon-)werkruimte voor kunstenaars en de invloed van het kraakverbod op deze situatie.

3.4 Het broedplaatsenbeleid, een tussenstand

Het broedplaatsenbeleid is vanaf het begin af aan niet zonder kritiek geweest. Zes jaar na het ontstaan van het beleid kwam er kritiek vanuit de toenmalige lokale oppositiepartij Amsterdam Anders / De Groenen, in een notitie pleitten zij voor een terugkeer naar de basis van het broedplaatsenbeleid. Het beleid zou anno 2005 steeds meer een economische inslag hebben gekregen.⁹⁸ Wat is er in de eerste zes jaar van het broedplaatsenbeleid bereikt? Is de inslag van het beleid in die periode veranderd? En waarom werd het beleid na 2006 verlengd? In deze paragraaf maak

⁹⁷ Projectmanagementbureau Amsterdam. *Plan van aanpak broedplaats*. 2000.; Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 47.; Poelstra, Sara Marie. *Broeden of grutten? De doelgroep van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid 2000 – 2008*. [bachelorscriptie algemene cultuurwetenschappen] Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 2008: 15.; Velden. 'Chique en sjofel moeten naast elkaar kunnen werken'. 2001: 7.; Een beschikbaar komend pand wordt toegewezen aan de groep met het voorstel dat het beste aansluit op de wensen en mogelijkheden, daarbij geldt echter wel een volgorde; 1. Bij de herontwikkeling van een pand wordt nagegaan of de bestaande groep kan terugkeren of blijven. 2. Een pand wordt aangeboden aan een 'broedplaats-groep' die recentelijk vanwege ontwikkeling een voorziening heeft of zal moeten verlaten. 3. Tenslotte worden groepen uitgenodigd om per inschrijving een plan in te dienen. Bestaande groepen uit bedreigde panden kunnen meedingen en een zekere mate van voorrang krijgen als hun plan past binnen de randvoorwaarden. (Projectmanagementbureau Amsterdam. *Plan van aanpak broedplaats*. 2000.)

⁹⁸ Amsterdam Anders/De Groenen. *Geef gebruikers broedplaatsen meer zeggenschap*. Amsterdam, 2005 via <http://aadg.nl/ander-nieuws/geef-gebruikers-broedplaatsen-meer-zeggenschap/?searchterm=None>

ik een tussenstand op van het broedplaatsenbeleid, waarbij ik in ga op de legitimering, doelstellingen en kritieken van buitenaf.

3.4.1 De realisatie van betaalbare werkruimte

Bij de start van het broedplaatsenbeleid was het de bedoeling een eenmalige inhaalslag te maken, met de realisatie van veertienhonderd tot tweeduizend betaalbare werkruimten voor kunstenaars en groepen culturele ondernemers binnen vijf jaar. In 2005 deed Marcia Luyten in opdracht van de gemeente Amsterdam/pBA onderzoek naar vijf jaar broedplaatsenbeleid onder de titel *Stadsgist. Vijf jaar broedplaatsen in Amsterdam*. Luyten geeft hierbij een overzicht van de ontstaansgeschiedenis van het beleid en de ontwikkelingen van de eerste vijf jaar. Ook komen vijftien broedplaatsprojecten aan het woord. Het onderzoek dat is geschreven in opdracht van de beleidsmakers geeft een positief beeld weer. Luyten gebruikt hierbij verschillende cijfers en feiten; zo is tussen 2000 en 2005 48.461 m² verhuurbaar vloeroppervlak gerealiseerd voor bijna zevenhonderd werkruimten. En waar de gemiddelde huurprijs op de vrije markt tussen de 70 en 170 euro per vierkante meter is, is dat per vierkante meter broedplaats tussen de 40 en 50 euro per jaar. Er wordt echter niet ingegaan op de niet gehaalde doelstelling voor het realiseren van veertienhonderd tot tweeduizend werkruimten.⁹⁹

In het *Jaarverslag 2005* wordt eveneens niet ingegaan op de niet behaalde doelstelling, maar worden wel dezelfde cijfers aangehaald. Sargentini bespreekt in *Inspiratie op locatie* uit 2002 wel over de op dat moment niet behaalde doelstelling. Sargentini wijst hierbij op de voortgangsrapportage uit 2001. Hierin stelt de projectgroep dat het achterblijven van het aantal projecten in uitvoering veroorzaakt wordt door het feit dat het vinden, voorbereiden en realiseren van permanente plekken veel tijd in beslag neemt. Daarnaast loopt de projectgroep bij vrijwel alle projecten tegen onvoorziene complicaties aan.¹⁰⁰ In de voortgangsrapportage uit 2003 wordt ook verwezen naar de doelstelling. Onder andere door een heersende hoogconjunctuur, concurrentie op de vastgoedmarkt, stijgende vastgoedprijzen en bouwkosten kostte het volgens pBA aanvankelijk veel moeite om projecten en partijen te vinden waarmee concrete resultaten konden worden behaald.¹⁰¹ In 2005 is de in het *Plan van Aanpak Broedplaats* geformuleerde doelstelling wat betreft de hoeveelheid te realiseren betaalbare werkruimte niet behaald. In datzelfde document is echter te lezen dat het project als geslaagd kan worden beschouwd als aan

⁹⁹ Luyten, Marcia. *Stadsgist. Vijf jaar broedplaatsen in Amsterdam*. Amsterdam: Project BroedplaatsAmsterdam, 2005: 7-8.

¹⁰⁰ Sargentini. *Inspiratie op locatie*. 2002: 57.

¹⁰¹ Projectgroep BroedplaatsAmsterdam. *Voortgangsrapportage BroedplaatsAmsterdam*. Amsterdam, april 2003: 12-13.

twee voorwaarden wordt voldaan, de eerste voorwaarde is dat er een aantal ateliers en (woon-)werkpanden wordt gerealiseerd dat in substantiële mate bijdraagt aan de geconstateerde behoefte.¹⁰² Hoewel het aantal gerealiseerde werkruimten in 2005 nog geen 50% bedroeg van het beoogde aantal, voldoet dit blijkbaar wel aan de bovenstaande voorwaarde; het beleid werd na 2005 namelijk voortgezet. In paragraaf 3.5 wordt de voortzetting van het broedplaatsenbeleid behandeld.

3.4.2 Definiëring van de doelgroepen en doelen

Marcia Luyten gaat in *Stadgist* in op de volgens haar goede relatie tussen de beleidsmakers en de broedplaatsgebruikers en het veranderde profiel van de creatieveling. Volgens Luyten gaat de vergelijking met de paradijsvogel (maatschappijkritisch creatief in zijn ruige, rommelige vrijhaven) anno 2005 steeds minder op. Panden die werden aangekocht door pBA met het oog op groepen die waren 'verbannen' uit hun panden op de IJ-oever, worden gebruikt door jonge professionals. Hun profiel past volgens Luyten meer in het beeld dat Richard Florida schetst van de creatieve industrie, dan in dat van 'kunstzinnige krakers'.¹⁰³

Luytens notie van het veranderde profiel van de creatieveling komt niet onverwachts, wanneer wordt gekeken naar het besluit uit 2005 dat meerdere wijzigingen doorgevoerd zouden worden in het broedplaatsenbeleid. Op 22 december 2005 besloot de Amsterdamse Gemeenteraad tot vernieuwing wat betreft missie, doelen, doelgroepen en rol van de gemeente. Op basis van deze besluitvorming en de motie van raadslid Van der Meer van GroenLinks betreffende de omschrijving van de doelgroep, werd het broedplaatsenbeleid opnieuw geformuleerd.

Als gevolg van de herformulering luidde de missie nu als volgt: "Behoud en toevoeging van passende en betaalbare huisvesting voor professionele kunstenaars en broedplaatsgroepen in Amsterdam". De doelgroep worden daarbij nog steeds in twee categorieën opgedeeld, zij het nu verwoord als kunstenaars en broedplaatsgroepen in plaats van individuele kunstenaars en groepen van overwegend culturele ondernemers. In het *Plan van Aanpak Broedplaats* werd de definitie van de tweede doelgroep aanvankelijk als volgt geformuleerd: "Groepen van overwegend culturele ondernemers (...) gericht op het samen leven en werken om tot synergie en kruisbestuiving te kunnen komen, deel uitmakend van een subcultuur, met een eigen economie, niet direct gericht op commercieel succes.". Die definiëring is aangepast en uitgebreid. Broedplaatsgroepen moet uit minimaal 40% bestaan uit professionele kunstenaars, gecombineerd met creatieve, culturele of

¹⁰² Projectmanagementbureau Amsterdam. *Plan van aanpak broedplaats*. 2000: 3.

¹⁰³ Luyten. *Stadgist*. 2005: 8.

ambachtelijke bedrijfjes. Deze groepen moeten genoeg nemen met eenvoudige behuizing en bereid zijn zelf te verbouwen en investeren en het gebouw op vrijwillige basis te exploiteren, te beheren en te programmeren. Daarnaast moet de groep zichzelf organiseren als vereniging of stichting met non-commerciële doelstelling.¹⁰⁴

Opvallend is dat met name de definiëring van de broedplaatsgebruikers is gespecificeerd en meer eisen bevat. De definitie is niet alleen aangepast, maar ook verscherpt. Een nieuwe definiëring door bPA duidde in eerste instantie op de verbreding van de broedplaatsgebruiker tot de creatieve industrie. Onder andere als gevolg van een amendement van GroenLinks, waarin wordt gepleit tegen een verbreding van de doelgroep naar de creatieve industrie, is dit echter niet opgenomen in het *Werkplan 2006*.¹⁰⁵ Ook Amsterdam Anders/De Groenen spreken eind 2005 over het belang van de oorspronkelijke doelgroep van het beleid. Volgens de oppositiepartij is de oorspronkelijke doelgroep van het broedplaatsenbeleid de eerste vijf jaar slechts in beperkte mate geholpen.¹⁰⁶ Is het broedplaatsenbeleid in de eerste vijf jaar haar oorspronkelijke doelgroep uit het oog verloren en heeft het zich steeds meer gericht op de creatieve industrie? In hoofdstuk 4 ga ik verder in op de verloop van dit aspect.

In het Plan van Aanpak Broedplaats is het doel van het broedplaatsenbeleid als volgt geformuleerd: "Zorg dragen voor het realiseren van kleinschalige infrastructuur voor (overwegend) niet-commerciële, culturele ondernemers – waaronder met name (semi-)professionele kunstenaars – en het scheppen van voorwaarden voor een duurzame instandhouding van dergelijke infrastructuur in de stad." Eind 2005 werden ook de doelen van het broedplaatsenbeleid vernieuwd. Toegevoegd in 2005 is het bereikbaar maken en houden van de bestaande voorraad (woon-)werkruimte en het afstemming van vraag en aanbod en het bevorderen van doorstroming.¹⁰⁷ Opvallend is dat anno 2005 de nadruk meer ligt op bestaande werkruimte, waar in 2000 de nadruk meer lag op de realisatie van die werkruimte. Duidt dit erop dat het aantal beschikbare werkruimte relatief voldoende was in 2005? Of waren de doelstellingen van pBA niet haalbaar gebleken? Uit de *Jaarrapportage 2004* is op te maken dat volgens pBA de kunstenaars en groepen uit panden aan het IJ een alternatieve plek hebben gevonden. Project BroedplaatsAmsterdam schrijft hierover: "Vrijwel geen van deze of ideologische verwante groepen staan bij het project nog

¹⁰⁴ Projectmanagementbureau Amsterdam. *Plan van aanpak broedplaats*. 2000: 3.; Projectgroep BroedplaatsAmsterdam. *Werkplan 2006 / Jaarverslag 2005. Creativiteit als grondstof voor Amsterdam*. Amsterdam, februari 2006: 1-2.

¹⁰⁵ Meer, M.P.C. van der. *Amendement GroenLinks*. Amsterdam, 21 december 2005.

¹⁰⁶ Amsterdam Anders/De Groenen. *Geef gebruikers broedplaatsen meer zeggenschap*. 2005.

¹⁰⁷ Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Werkplan 2007 / Jaarverslag 2006*. Amsterdam, maart 2007: 2.

ingeschreven als zoekend naar ruimte". Dit was onder andere aanleiding tot de herziening van het project.¹⁰⁸ In datzelfde werkplan is ook te lezen dat de vraag naar betaalbare werkruimte onverminderd is gebleven, dat de groep voor wie het broedplaatsenbeleid (groten)deels bedoeld is alternatieve plekken hebben gevonden is echter reden voor de aanpassing van het beleid. Heeft de meer alternatieve kunstenaar plaatsgemaakt voor de creatieve industrie? Of verdringt de creatieve industrie de voormalige vrijplaatsgebruiker? In de volgende paragraaf ga ik in op verdere ontwikkelingen binnen het broedplaatsenbeleid, waarbij ook het spanningsveld tussen de creatieve industrie en de voormalige doelgroep van het beleid onderwerp is.

3.5 Het broedplaatsenbeleid anno 2010

In 2006 werd de omschakeling gemaakt van project BroedplaatsAmsterdam naar het *Programma Broedplaatsen 2006 – 2010*, dat wordt uitgevoerd door Bureau Broedplaatsen (BBp). Inmiddels is BBp bezig met de uitvoering van het *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012* en bestaat het beleid meer dan tien jaar. Het beleid heeft de afgelopen jaren met meerdere veranderingen te maken gehad. Zo zijn de taken van de SWWK in 2008 overgenomen door Commissie Ateliers en (Woon)werkpanden Amsterdam (CAWA). Deze commissie verdeelt de beschikbare voorraad in opdracht van stadsdelen, corporaties en particuliere verhuurders. Voor Bureau Broedplaatsen beoordeelt de CAWA de plannen van kunstenaarscollectieven.¹⁰⁹ In paragraaf 3.4 heb ik reeds de aangepaste doelstellingen en doelgroepen besproken, die zijn doorgevoerd in beide programma's. Daarnaast neemt Bureau Broedplaatsen steeds meer de rol in van intermediair. Dit omdat het verlenen van grote subsidiebedragen binnen de bestaande financiële kaders in steeds beperktere mate mogelijk is.¹¹⁰ Kijkend naar het *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012* vallen echter meer zaken op. In deze paragraaf bespreek ik opvallende kwesties uit het programma.

3.5.1 Het broedplaatsenbeleid anno 2010 en de creatieve stad

De titel van *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012* is veelzeggend: *Werken aan de basis van de creatieve stad Amsterdam en regio*. De notie van de creatieve stad lijkt hiermee definitief haar weg te hebben gevonden naar de basis van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid. In het programma is te lezen dat broedplaatsgroepen van groot belang zijn voor de stad, omdat ze "(...)de stad economische,

¹⁰⁸ Projectgroep BroedplaatsAmsterdam. *Werkplan 2005 / Jaarverslag 2004. Werken aan de basis van de creatieve stad*. Amsterdam, maart 2005: 1.

¹⁰⁹ Gemeente Amsterdam. Commissie Ateliers en (Woon)werkpanden Amsterdam. *Kom Binnen. Jaarbericht CAWA 2008 – 2009*. Amsterdam, 2010.

¹¹⁰ Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Programma Broedplaatsen 2006 – 2010*. Amsterdam, 19 oktober 2006: 3.

sociale en culturele vitaliteit en vernieuwing geven".¹¹¹ De nadruk ligt in dit programma sterk op de instrumentele waarde van broedplaatsen. Dit wordt nogmaals bevestigd in het geschetste beleidskader. Behoud en realisatie van ateliers en (woon-)werkpanden is volgens BBp positief voor de creatieve economie, het culturele klimaat, de sociale versterking van de stad en voor de ontwikkeling van de stad en metropoolregio Amsterdam.¹¹² De legitimering wordt in het programma hoofdzakelijk gevonden in de instrumentele waarde van broedplaatsen en de uitstralende effecten voor de stad en zelfs regio Amsterdam.

Ook in de doelgroepdefinitie heeft de creatieve stad zich weten te nestelen. Eind 2005 werd onder andere door een amendement van GroenLinks nog bepaald dat de doelgroep niet verbreed zou worden tot de creatieve industrie. GroenLinks sprak hierbij over de mogelijke verdringing van de bestaande doelgroep op dat moment (kunstenaars met een te laag inkomen), het feit dat er voor het begrip creatieve industrie geen vastomlijnde definitie bestaat en dat de omschrijving reeds langer actieve kunstenaars zou benadelen.¹¹³ In het *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012* is desondanks te lezen de doelgroep voortaan gezien zal worden als het basissegment van de creatieve industrie. Het onderscheid tussen de kunstenaars *pur sang* en creatieve ondernemer zou namelijk vervagen. De angst van GroenLinks lijkt hier alsnog waarheid te worden, er wordt bijvoorbeeld vooral gesproken over de jonge kunstenaars. De langer actieve kunstenaar wordt niet langer genoemd. Ook wordt in het gedeelte over doelgroepen gesproken over professionalisering. Kunstenaars en broedplaatsgroepen zouden zich als het basissegment van de creatieve industrie ontwikkelen tot het middensegment. Dit middensegment kenmerkt zich door professionalisering en zou vaak een nettere werkomgeving zoeken en daarom de broedplaats verlaten.¹¹⁴ Daarmee wordt er vanuit gegaan dat het gebruikmaken van een broedplaats hoofdzakelijk geldt voor de kortere termijn. Het gebruikmaken van een broedplaatsen wordt dus niet langer gezien als een levensstijl, zoals gezegd kan worden van het gebruikmaken van een vrijplaats. Ook verdwijnen de kunstenaar en de kunsten steeds meer naar de achtergrond. Kunst en cultuur zijn niet langer het onderwerp, de creatieve stad heeft die plaats ingenomen. Deze verschuiving is des te meer opvallend, omdat het juist de kunstzinnige karakter van groot belang was in de discussie aan het eind van de jaren negentig (zie paragraaf 2.2).

¹¹¹ Bureau Broedplaatsen. *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012*. 2008: 7.

¹¹² Bureau Broedplaatsen. *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012*. 2008: 9.

¹¹³ Meer. *Amendement GroenLinks*. 2005: 1-2.

¹¹⁴ Bureau Broedplaatsen. *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012*. 2008: 13-15.

3.5.2 Commitments en regelgeving

In *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012* komt naar voren dat samenwerking met diverse partijen van steeds groter belang is. Dit is ondermeer gevolg van de verschuiving in de werkwijze en doelstelling van BBp, namelijk het meer functioneren als intermediair. In het programma is een hoofdstuk opgenomen wat is gewijd aan de *commitments* van partners. Hierbij gaat veel aandacht uit naar de relatie met de verschillende stadsdelen. Opvallend hierbij is dat de commitments hoofdzakelijk zijn geformuleerd als voornemens en plannen, concrete punten kunnen hieruit niet worden gehaald. Verder aan bod komen de commitments van corporaties, doelgroeporganisaties, ontwikkelaars, makelaars en banken.¹¹⁵

Over regelgeving en eisen wordt weinig gesproken in het programma. Terloops wordt genoemd dat strenge regelgeving (in de ruimtelijke sector) een knelpunt vormt bij de realisatie van broedplaatsen. Opvallend is daarbij de uitspraak: "Creativiteit vraagt om vrijheid". Dit lijkt in contrast te staan met de regelgeving en eisen die het broedplaatsenbeleid zelf met zich meebrengt. Zo moeten broedplaatsen onder andere voldoen aan brandveiligheidsnormen en moeten de broedplaatsgebruikers zich organiseren in een vereniging of stichting. Dit heeft voor veel broedplaatsgebruikers als gevolg dat zij hun vrijheid ingeperkt zien (zie paragraaf 3.3). Er is dus zowel voor BBp als broedplaatsgebruikers een verband tussen regelgeving en vrijheid. BBp lijkt de verantwoordelijkheid voor de gevolgen van regelgeving echter buiten zichzelf te zoeken, waar broedplaatsgebruikers juist wijzen naar BBp. Zij wijten de inperking van vrijheid, in brede zin, aan het broedplaatsenbeleid. Probeerde de gemeente immers niet vrijplaatsen te beschermen, terwijl het een aantal vrijplaatsen ontruimde?¹¹⁶

3.6 Samenvatting

Het beleid van het in 1999 opgerichte project BroedplaatsAmsterdam werd geformuleerd in het *Plan van Aanpak Broedplaatsen* uit 2000. Doel was de realisering van ateliers en (woon-)werkpanden voor kunstenaars en groepen culturele ondernemers en het creëren van voorwaarden voor het in stand houden van kleinschalige culturele infrastructuur. Door de gemeente werd 65 miljoen gulden toegekend om in de periode van 2000 tot 2006 veertienhonderd tot tweeduizend betaalbare werkplekken te realiseren. De legitimering van het beleid werd gevonden in de intrinsieke waarde van broedplaatsen, maar met name de instrumentele waarde werd in het plan van aanpak benoemd. De regelgeving die gepaard gaat met het broedplaatsenbeleid heeft diverse gevolgen gehad. De combinatie van wonen en

¹¹⁵ Bureau Broedplaatsen. *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012*. 2008: 35-47.

¹¹⁶ Pullen. *Kunsten of kosten?* 2005: 33.; Couprie. *Is een broedplaats wel een vrijplaats?* 2002: 50.

werken is bemoeilijkt door het beleid, ook moeten gebruikers van broedplaatsen aan bepaalde eisen voldoen en vindt er een selectie plaats op basis van deze eisen. In 2005 werd een tussenstand van het broedplaatsenbeleid opgemaakt. Het aantal gerealiseerde werkplekken bleek niet zo hoog als van te voren als doel was gesteld. Desondanks werd het beleid verlengd tot 2010. Niet langer zou projectgroep BroedplaatsAmsterdam het beleid uitvoeren, de uitvoering van *Programma Broedplaatsen 2006 – 2010* lag nu in handen van Bureau Broedplaatsen. Met de verlening, werden ook het beleid aangepast. De verbreding van de doelgroep tot het basissegment van de creatieve industrie werd mede door een amendement van GroenLinks in 2006 niet toegepast in het programma. In het *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012* is de creatieve stad en industrie echter het hoofdonderwerp. Vanaf 2008 vervult BBp meer de rol van intermediair, ligt de nadruk op de instrumentele waarden van broedplaatsen en is de doelgroep alsnog verbreed tot het basissegment van de creatieve industrie.

Hoofdstuk 4 Huidige problematiek van het broedplaatsenbeleid

Het broedplaatsenbeleid was en is nog steeds niet zonder kritiek. Het heeft vele mooie dingen voortgebracht, maar er zijn ook nadelige gevolgen zichtbaar. Zo zijn er aan de ene kant broedplaatsen gerealiseerd, zoals de NDSM-werf, het Volkskrantgebouw, Pakhuis Wilhelmina en de Plantage Doklaan. Aan de andere kant zijn er ook problemen, zo hebben bepaalde vrijplaatsen te maken met toenemende beperkingen, is de nadruk steeds meer komen te liggen op de creatieve industrie en is de benadering nog steeds hoofdzakelijk top-down. De eisen en regels die gepaard gaan met het broedplaatsenbeleid zorgen er daarnaast voor dat velen, hoofdzakelijke voormalig vrijplaatsgebruikers, hun plek niet óf geen plek kunnen vinden in broedplaatsen. En dan is er ook nog de anti-kraakwet die sinds 1 juni 2010 is ingegaan. De wet zorgt ervoor dat de opties voor betaalbare werkruimte voor kunstenaars nog beperkter worden. In dit hoofdstuk bespreek ik de huidige problematiek van het broedplaatsenbeleid. Daarbij kijk ik niet zozeer naar het verleden en de al dan niet in het broedplaatsenbeleid besloten liggende paradox. In dit hoofdstuk kijk ik juist naar de huidige situatie en het functioneren van het broedplaatsenbeleid op dit moment. Voorziet het broedplaatsenbeleid nog in een vraag en hoe functioneert het? Het beantwoorden van deze en andere vragen doe ik aan de hand van de economische potentie van broedplaatsen en creativiteit versus broedplaatsenbeleid.

4.1 De economische potentie van broedplaatsen

In de voorgaande hoofdstukken beschreef ik reeds de economische potentie van cultuur, de discussie omtrent de notie van de creatieve stad en industrie en de manier waarop deze notie haar weg heeft gevonden in het broedplaatsenbeleid. Het broedplaatsenbeleid van de gemeente Amsterdam is zich in de afgelopen jaren steeds meer in de richting van de creatieve industrie gaan begeven. De oorspronkelijke doelgroep van het beleid heeft daarbij zelfs plaatsgemaakt voor de creatieve industrie. De Gemeente Amsterdam, Bureau Broedplaatsen en de Rijksoverheid zien positieve gevolgen van ondersteuning van de creatieve industrie. Kunst en cultuur hebben immers bewezen van groot belang te zijn voor de revitalisering van stedelijke economieën. Dit is het gevolg van onder andere gentrification. Hierbij kan ook worden opgemerkt dat door de 'aanharking' van de stad minder kapitaalkrachtigen een wijk, stadsdeel of stad moeten verlaten en er daardoor ook creatief kapitaal

wegvloeit.¹¹⁷ Hierdoor verandert Amsterdam potentieel in een stad waarbij de vragen voor wie de stad bedoeld is, voor wie er gebouwd wordt en wie er een kans krijgt, beantwoordt moeten worden met: voor wie het kan betalen.¹¹⁸ Het gevaar dreigt dat Amsterdam niet langer een stad is voor iedereen, maar voor hen met de juiste hoeveelheid geld op zak.

In paragraaf 1.2 beschreef ik reeds dat beleidsmakers uiteindelijk vaak gericht zijn op economische motieven in plaats van het duurzaam tot stand laten komen van artistieke gemeenschappen. Dit lijkt ook het geval te zijn bij het Amsterdamse broedplaatsenbeleid. Het zou gezegd kunnen worden dat creatieve arbeid als vorm van goedkope arbeid wordt ingezet door de politiek om tot hun doel te komen, namelijk een economische gezonde en aantrekkelijke stad.¹¹⁹ Daarbij wordt de minder kapitaalkrachtige kunstenaar op den duur verdreven. De kunstenaar die een buurt, stad of wijk liet bloeien heeft als gevolg van aantrekkingskracht minder ruimte in de stad die verder wordt volgebouwd met appartementen op deze aantrekkelijke locatie. De kunstenaar is bovendien niet kapitaalkrchtig genoeg om er na de herwaardering te blijven. Daarmee wordt de kunstenaar die wordt ingezet ten behoeve van een gedeeltelijk economisch doel, daar uiteindelijk zelf de dupe van.

4.2 Creativiteit versus broedplaatsenbeleid

Het broedplaatsenbeleid heeft vanaf het begin af aan te maken met een paradox. Het beleid dat is voortgekomen uit de ontruiming van vrijplaatsen, gaat in tegenstelling tot die vrijplaatsen wél gepaard met regelgeving. Marieke Twillert zegt hierover: "In een vrijplaats gelden geen regels. Behalve dan in Nederland Polderland, waar bestuurders net zo lang wringen totdat ze de kleine enclaves hebben afgebakend met speciaal beleid."¹²⁰ Tijdens het bestaan van het broedplaatsenbeleid heeft de combinatie tussen broed(- en vrij)plaatsen en regelgeving veel aandacht getrokken. Immers zorgde het broedplaatsenbeleid er indirect voor dat nog overgebleven vrijplaatsen verdwenen of veranderden van karakter. Daarnaast maakte regelgeving het niet altijd eenvoudig voor broedplaatsgebruikers om te kunnen functioneren in hun nieuw gerealiseerde of te realiseren broedplaatsen. In 2010 laaide de discussie over creativiteit en regelgeving weer op toen Ann Demeester stelde dat "de regeljungle het cultuurleven van Amsterdam verstikt". Als intendant voerde Ann Demeester in opdracht van wethouder van Cultuur Carolien Gehrels onderzoek uit naar de culturele ambities van Amsterdam. Eén van de

¹¹⁷ Tuunter, Maurice. 'De creatieve humuslaag van de stad. Cultuur van de toekomst.'. *Agora*, nr. 5, 2001: 4.

¹¹⁸ Haan. 'Behoeftte aan een off-off-Broadway'. 2001: 14.

¹¹⁹ Gielen, Pascal. 'De kunstscene. Een ideale productie-eenheid voor economische uitbuiting?'. *Open. Cahier over kunst en het publieke domein*, nr. 17, 2009: 16-17.

¹²⁰ Twillert. 'Beleid maken voor de freezone. Vrijplaatsen'. 2001: 11.

hoofdpunten die daaruit naar voren kwamen is dat volgens Demeester de regelgeving versoepelt moet worden. Volgens Demeester is er door de hoge mate van regelgeving geen enkele ruimte voor spontaniteit. Eva de Klerk benadrukt dat dit ook het geval is in relatie met het broedplaatsenbeleid. Volgens De Klerk worden spontane initiatieven afgewend, omdat ze niet binnen de normen vallen van BBp. Daarnaast is De Klerk van mening dat het broedplaatsenbeleid de vrijplaatsontwikkeling belemmert.¹²¹ Luuk Boelens doet daar nog een schepje bovenop wanneer hij stelt dat het Amsterdamse broedplaatsenbeleid eerder leidt tot een gezapig en gesetteld cultureel klimaat dan tot een levendig, creatief milieu.¹²² Het broedplaatsenbeleid lijkt daarmee te passen in het beeld van Amsterdam dat aan het *vertrutten* is. Is Amsterdam veranderd van een tolerante vrijstad in een suffe stad waar alles via regels en eisen georganiseerd moet worden? De volgende paragraaf gaat in op de anti-kraakwet. De wet lijkt te passen in het beeld van een veranderd Amsterdam die de titel vrijstad wellicht niet langer schikt.

4.2.1 Anti-kraakwet

Trevor Davies stelt dat het imago van Amsterdam steunt op twee peilers. De ene peiler is het Amsterdam van de grachten en het stadsgezicht uit de zeventiende en achttiende eeuw. De tweede peiler is volgens Davies: "Amsterdam als de enig overgebleven hippiekolonie van de wereld, met een sterk autonome kunstscene, een vrije levenshouding, alternatieve leefstijlen en een gigantische hoeveelheid kunst die onafhankelijke kunstenaars in hun onafhankelijke kraakpanden produceren."¹²³ Die alternatieve leefstijlen lijken echter steeds meer te worden ingeperkt. Waren het eerste verscheidene vrijplaatsen die werden ontruimd in de jaren tachtig en negentig. Vervolgens waren er de gevolgen van het broedplaatsenbeleid; toegenomen regelgeving voor broedplaatsgebruikers en (indirecte) gevolgen hiervan voor vrijplaatsgebruikers. Nu is er dan de anti-kraakwet, op 1 juni 2010 werd de wet namelijk geaccepteerd door de Eerste Kamer. Vanaf 1 oktober 2010 wordt de wet in werking gesteld waarmee kraken verboden is.¹²⁴ Voormalig burgemeester van Amsterdam Job Cohen heeft gezegd niet achter de wet te staan, desalniettemin zal de wet gevolgen hebben voor de krakers in Amsterdam. Verdwijnt met de anti-kraakwet een deel van het imago van Amsterdam? Het deel van het imago dat rust op het idee van de stad met alternatieve leefstijlen en waar onafhankelijke kunstenaars in onafhankelijke kraakpanden kunst produceren?

¹²¹ Ockhuysen, Ronald. 'Regeljungle verstikt cultuurleven'. *Het Parool*, 30 januari 2010.; Ockhuysen, Ronald. 'Een kerkhof voor culturele ambities en ideeën'. *Het Parool*, 30 januari 2010: 6.

¹²² Urban Unlimited Rotterdam. *De schaduwstad*. 2004: 51.

¹²³ Davies. *Amsterdam. Comments on a city of culture*. 1999: 18-19, 32.

¹²⁴ 'Eerste Kamer neemt antikraakwet aan'. *De Volkskrant*, 1 juni 2010.

De tentoonstelling *Kraken heeft Nederland vormgegeven* vond eind 2009 plaats in het NAI als onderdeel van de vierde architectuur biënnale. De tentoonstellingsmakers benadrukt dat kraken een fundamentele rol heeft gespeeld voor de bloeiende Nederlandse creatieve sector. In *Metropolis M* verscheen naar aanleiding van de tentoonstelling een artikel met de titel 'Het kraakverbod: nadelig voor kunst?'. In het artikel komen verschillende 'deskundigen' uit de kraak- en kunstscene aan het woord. Daaruit kan onder andere worden opgemaakt dat het argument vóór het kraken is dat goedkope en onafhankelijke plekken voor de ontwikkeling van kunst essentieel zijn en in een creatieve stad gekoesterd moeten worden. Broedplaatsen zouden niet aan die vraag voldoen: "Echte vernieuwing ontstaat juist buiten het blikveld van de teugelhouders en netwerkers."¹²⁵

Met de instelling van de anti-kraakwet zijn de keuze voor kunstenaars en creatievelingen bij het vinden van betaalbare werkruimte beperkter geworden. Was er eerst naast de keuze voor het werken binnen een broedplaats, wanneer wordt voldaan aan de gestelde eisen, nog de keuze voor het vinden van werkruimte via de kraakbeweging. Nu lijken kunstenaars veroordeeld te zijn tot het broedplaatsenbeleid in hun zoektocht naar betaalbare werkruimte. De vraag is of kunstgerelateerde initiatieven in kraakpanden als gevolg van de anti-kraakwet geruimd zullen worden. Wat gaat er gebeuren met Galerie Schijnheilig, Kraakhelder en Ruigoord? In Hamburg protesteerden kunstenaars tegen de institutionalisering en commercialisering van de binnenstad, moeten we ons in Nederland ook gaan weren tegen het 'opschoningsbeleid'?¹²⁶ Het feit dat grote protesten vooralsnog zijn uitgebleven kan de vraag oproepen of de vrijplaatskunstenaar in deze tijd van individualisering nog wel bestaat. Misschien is het zoals Eva de Klerk stelt: "Als ze zich niet roeren dan zijn ze er blijkbaar niet."¹²⁷

4.2.2 In de tussentijd

Broed- en vrijplaatsen laten ons zien dat er een andere manier van werken, wonen en leven mogelijk is. Wet- en regelgeving bestaat, zit regelmatig behoorlijk in de weg, maar soms kan er ook mee gespeeld worden. Volgens Eva de Klerk is er de laatste jaren een toename zichtbaar van initiatieven die zijn gericht op de periode tussen sloop en uitvoer van grootschalige projecten. Deze 'tussentijd' fungeert als experimenteel kader om de mogelijkheden van een gebouw of een gebied te verkennen. Kunstenaars en bewoners zien volgens De Klerk de belangstelling groeien

¹²⁵ 'Kraken heeft Nederland vormgegeven'. *International Architecture Biennale Rotterdam*, 13 december 2009. Via http://www.iabr.nl/NL/agenda/archief/de13_tent.php; Heezen, Luuk. 'Het kraakverbod: nadelig voor kunst?'. *Metropolis M*, 3 december 2009. Via <http://www.metropolism.com/features/het-kraakverbod-nadelig-voor-kun/>

¹²⁶ Heezen. 'Het kraakverbod: nadelig voor kunst'. 2009.

¹²⁷ Mailcontact Eva de Klerk, 19 april 2010.

voor wat zij realiseren op deze tussentijdplekken: "Gretig wordt door ontwikkelaars en stadsbesturen gebruik gemaakt van het potentieel van de tussentijdplekken om veranderingen in een wijk of stadsdeel te forceren".¹²⁸ In *Stedelijke transformatie in de tussentijd* is te lezen dat regels vaak minder hard zijn in de tussentijd. Hierdoor ontstaan mogelijkheden om tijdelijke of permanente (kunst)projecten op te zetten.¹²⁹ In paragraaf 3.1.1 beschreef ik daarnaast dat de tussentijd ook omwille van de betaalbaarheid van werkruimte interessant is.

Sargentini geeft in *Inspiratie op locatie* een minder positief beeld van tijdelijke projecten. Sargentini baseert zich hierbij op uitspraken van stichting AdeM¹³⁰ en De Vrije Ruimte. Volgens deze partijen hebben broedplaatsen tijd en ruimte nodig om zich te kunnen ontwikkelen en moeten daarbij niet worden gehinderd door een tijdslimiet. Weegt dit gebrek aan tijd niet op tegen de mogelijkheden? Tijdelijkheid of de tussentijd kan een optie zijn die gedeeltelijk verwijst naar de kraakperiode. Ook toen was onzeker hoe lang men in een pand kon blijven en moest worden omgegaan met, in ieder geval een kans op, tijdelijkheid. De tussentijd geeft aan de ene kant ruimte aan onzekerheden, maar aan de andere kant aan vrijheid en ruimte.

4.2.3 Machtsverhoudingen

Door het broedplaatsenbeleid zijn bepaalde machtsverhoudingen ontstaan. Niet alleen zijn er machtsverhoudingen tussen de Gemeente Amsterdam, Bureau Broedplaatsen en broedplaatsgebruikers. Ook zijn er machtsverhoudingen tussen de verschillende partijen die betrokken zijn bij het beleid. Dit kunnen partijen zijn die direct bij het beleid betrokken zijn zoals gemeentelijke instanties, maar ook partijen die indirect betrokken zijn zoals vrijplaatsgebruikers. Het broedplaatsenbeleid heeft daarmee een uitgebreid netwerk van machtsverhoudingen doen ontstaan. Bureau Broedplaatsen, en met name CAWA, speelt hierin een uitzonderlijke rol. CAWA draagt de verantwoordelijkheid voor de selectie van broedplaatsgroepen en kunstenaars die hun intrek mogen nemen in dan wel broedplaatsen, dan wel individuele ateliers die zijn gerealiseerd door het beleid van BBp. BBp en CAWA fungeren hierdoor als gatekeeper. In hun verantwoordelijkheid ligt besloten dat bepaald kan worden wie wel of niet onderdeel uit mag maken van een broedplaats. Deze rol lijkt groter te zijn geworden nu de anti-kraakwet is ingesteld. Voor betaalbare en goedkope werkruimte zijn er naast het aanbod van BBp nauwelijks nog mogelijkheden. Immers, kunstenaars en creatieve ondernemers hebben niet langer de keuze

¹²⁸ Klerk. *In de tussentijd een vrijplaats*. 2010: 9-10.

¹²⁹ Lindemann, Sabrina, Iris Schutten. *Stedelijke transformatie in de tussentijd. Hotel Transvaal als impuls voor de wijk*. Amsterdam: SUN Trancity, 2010: 12.

¹³⁰ Onder de naam Stichting AdeM bracht een aantal vrijplaatsen (waaronder ADM, Ruigoord, de Filmacademie, de Silo en de Kalenderpanden) op 19 oktober 2000 een commentaar uit op het broedplaatsenbeleid.

om zich te wenden tot de kraakbeweging. Een deel van de vrijplaatsgebruikers die middels het broedplaatsenbeleid gehuisvest zou worden lijkt hiermee tussen wal en schip te belanden. Wonen en werken in een vrijplaats werd en wordt bemoeilijkt of zelfs illegaal, maar om in aanmerking te komen voor een broedplaats moet aan bepaalde eisen worden voldaan. Nog los gezien van het feit of de keuze voor het werken in een broedplaats überhaupt aan hun eigen eisen en wensen voldoet. Bureau Broedplaats lijkt hiermee de uiteindelijke bepaler te worden wie de schaarse, betaalbare werkruimte krijgt toebedeeld. Bepaalt Bureau Broedplaats daarmee wie de kans krijgt kunst te maken in de stad? Duidelijk is dat BBp een grote rol speelt in het aanbod van betaalbare werkruimte. Dat het broedplaatsenbeleid voornamelijk top-down initiatieven kent versterkt deze rol.

4.3 Samenvatting

De belangrijkste problematiek die in deze scriptie naar voren is gekomen, is in dit hoofdstuk uitgediept. Het broedplaatsenbeleid heeft de afgelopen jaren steeds meer een economische inslag gekregen, doordat de nadruk op de creatieve stad en industrie is komen te liggen. Kunstenaars en creatievelingen lijken door de gemeente als goedkope arbeiders te zijn ingezet om de stad in meerdere opzichten te verbeteren. Dit zal uiteindelijk als gevolg hebben dat er voor de kunstenaars zelf weinig ruimte over blijft. Daarnaast kan gezegd worden dat het broedplaatsenbeleid past binnen de Nederlandse regeldrift. Er ontstaat van nature spanning tussen creativiteit en beleid en de daarbij horende regelgeving. In het geval van het broedplaatsenbeleid is dat ook het geval, het waren immers deels diegenen die zich in de marges van het beleid begaven die nu binnen dit beleid moeten functioneren. Door het broedplaatsenbeleid zijn er bepaalde machtsverhoudingen ontstaan, daarnaast heeft onder andere de anti-kraakwet ervoor gezorgd dat er voor kunstenaars op zoek naar betaalbare werkruimte nog maar weinig opties zijn. Het broedplaatsenbeleid lijkt één van de zeer beperkte mogelijkheden voor betaalbare werkruimte, niet iedereen maakt echter kans bij het beleid. Er moet immers aan bepaalde eisen en voorwaarden worden voldaan. Al met al lijkt de ruimte en aandacht voor de kunstenaar en creatieveling in het geniep te komen.

Conclusie en aanbevelingen

Het Amsterdamse broedplaatsenbeleid heeft een sterke ontwikkeling doorgemaakt in de afgelopen tien jaar. Het beleid ontstond aan het eind van de jaren negentig na een roep vanuit de kraakbeweging, ondertussen werkt het beleid aan Amsterdam als creatieve stad. Met een groot doel voor ogen werd het project gestart, binnen vijf jaar moesten met 65 miljoen gulden zo'n veertienhonderd tot tweeduizend betaalbare werkruimtes zijn gerealiseerd voor individuele kunstenaars en groepen culturele ondernemers. De haalbaarheid van deze doelstelling bleek lastig. Concurrentie op de vastgoedmarkt, een heersende hoogconjunctuur en stijgende vastgoedprijzen zorgden ervoor dat de resultaten lager uitvielen dan gepland. Toch werd in 2005 besloten het broedplaatsenbeleid voort te zetten. Project Broedplaats-Amsterdam werd omgedoopt tot Bureau Broedplaatsen en ging werken aan *Programma Broedplaatsen 2006 – 2010*. Bureau Broedplaatsen zag ondertussen dat het onderscheid tussen kunstenaar *pur sang* en de creatieve ondernemer aan het verdwijnen was. De term creatieve industrie deed meer en meer zijn intrede in het broedplaatsenbeleid. Wist GroenLinks in 2005 nog te voorkomen dat de doelgroepdefinitie werd verbreed naar het basissegment van de creatieve industrie, in het *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012* leek de creatieve industrie het meest gebruikte woord en had het zijn weg weten te vinden in zowel de doelstellingen als de doelgroepdefinities.

Duidelijk is dat de toon van het broedplaatsenbeleid de afgelopen jaren is veranderd. Een deel van de oorspronkelijke doelgroep lijkt verdreven uit het beleid. Waar is de ruimte voor de vrijplaatskunstenaar? En wat is de ruimte die nog over blijft voor de vrijplaats? Door hun stem is het beleid ontstaan, maar het lijkt erop alsof hun stem is weggeëbd. Met de ontwikkeling van het beleid kwam ook de bijbehorende regelgeving. De spanning tussen creativiteit en regelgeving werd zichtbaar in het broedplaatsenbeleid. Sommige gebruikers hadden het idee geen vrijheid meer over te houden. Het broedplaatsenbeleid kan geplaagd worden in de Nederlandse regeldrift; alles moet geregeld worden. Luuk Boelens zei hierover: "Nederland is kapot geregeld", ook Ann Demeester spreekt zich als cultuur intendant fel uit over de sterke mate van regelgeving in Amsterdam.

Met het broedplaatsenbeleid moest meer ruimte worden gecreëerd voor cultuur, kunst en creativiteit. De notie van de creatieve stad heeft er in eerste instantie voor gezorgd dat deze ruimte er kwam. De werking van diezelfde notie heeft er echter voor gezorgd dat kunstenaars op het moment dat een broedplaats 'zijn werk heeft verricht' weer op zoek moeten naar andere betaalbare werkruimte. Het beleid

dat in was gesteld ten behoeve van de kunst en cultuur, wordt nu ingezet met een ander, 'hoger' doel. Broedplaatsgebruikers lijken daarmee te zijn verworpen tot goedkope arbeid om de lokale economie aan te zwengelen en de stad op de mondiale markt te zetten. De vrije ruimte voor kunst en cultuur lijkt daardoor steeds kleiner te worden.

Beleid zal altijd gepaard gaan met een bepaalde vorm van legitimering. In het geval van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid lijkt deze legitimering echter te zijn omgevormd tot het doel van het beleid. Ik pleit voor een gedeeltelijke terugkeer naar de oorsprong van het broedplaatsenbeleid: de roep om betaalbare ruimte voor creatievelingen, al dan niet in groepsverband. Want hoewel het beleid de laatste jaren sterk aan verandering onderhevig is geweest, is die vraag niet afgenomen in Amsterdam. Daarmee is de relevantie van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid anno 2010 niet verminderd, maar juist even groot. Wel moet worden nagedacht over de huidige vorm van beleid. Hieronder doe ik enkele aanbevelingen voor het Amsterdamse broedplaatsenbeleid die er mogelijk voor kunnen zorgen dat het beleid wordt geoptimaliseerd en daardoor nog beter kan dienen aan de doelgroep. Kunst en cultuur hebben een belangrijk aandeel in de vorming van de stad Amsterdam zoals wij haar kennen. Ik ben van mening dat het belangrijk is ruimte voor kunst en cultuur te blijven waarborgen, opdat dit deel van de stad niet wordt weggedrukt of gedeeltelijk verdwijnt.

Bottom-up

Broedplaatsen gaan niet bloeien wanneer het initiatief van boven komt. De vraag en behoefte moet vanuit de gebruikers komen. Het zijn de gebruikers die ervoor zorgen dat er creativiteit plaats vindt op een bepaalde plek, dat er synergie ontstaat, innovatie plaatsvindt en nieuwe dingen worden gecreëerd. Beleidsmakers kunnen hierbij slechts ondersteunend te werk gaan. Door middel van beleid kunnen voorwaarden worden gecreëerd waarbinnen dit alles ontstaat. Het beleid moet daarom gericht zijn op het scheppen van die voorwaarden en niet op het 'scheppen van creativiteit'. Het is aan Bureau Broedplaatsen om niet zozeer broedplaatsen te creëren, maar juist de voorwaarden te scheppen waarbinnen toekomstige broedplaatsgebruikers zelf een broedplaats kunnen opzetten.

Minder regels

We staan in Nederland bekend om onze drang tot een grote mate van regelgeving. De spanning tussen creativiteit en regelgeving is alom bekend, evengoed doet het broedplaatsenbeleid pogingen om middels of ondanks regelgeving creativiteit te

laten bloeien. Vele broedplaatsgebruikers ondervinden, hoewel ze niet onwelwillend tegenover de regelgeving staan, hinder van de bureaucratie die dit met zich meebrengt. Net als Ann Demeester pleit ik voor een vermindering van regelgeving. Met betrekking tot broedplaatsen moet bepaalde regelgeving uiteraard in acht worden genomen, het belang van veiligheid staat bijvoorbeeld buiten kijf. Bepaalde regelgeving kan mijns inziens wél worden ingeperkt. Het gaat daarbij om regelgeving voor de broedplaatsen zelf, maar ook de regelgeving die gepaard gaat met het broedplaatsenbeleid en de selectie van gebruikers. Bureau Broedplaatsen zou moeten kijken naar de regelgeving die gepaard gaat met het broedplaatsenbeleid. Welke regelgeving is noodzakelijk en waar kan eventueel soepeler worden omgegaan met aanwezige eisen en regelgeving. Bureaucratie zou geen belemmering mogen vormen voor kunst en cultuur, wanneer dit niet strikt noodzakelijk is.

Ruimte voor kunst

De creatieve stad Amsterdam lijkt de kunsten- en vrijstad die Amsterdam was te hebben verdrongen. Natuurlijk moet niet krampachtig worden vastgeklampt aan een imago uit het verleden. Het oude imago is wat mij betreft echter met grof geweld de stad uitgewerkt. Het broedplaatsenbeleid heeft de afgelopen jaren steeds meer een economische inslag gekregen, het beleid lijkt vooral te worden gevoerd vanwege de instrumentele waarden die van groot belang zouden zijn voor de stad. Hiermee is de aandacht voor kunst en cultuur op de tweede plek gekomen. Ik pleit voor een hernieuwde aandacht voor kunst en cultuur en meer aandacht voor de intrinsieke waarde van het broedplaatsenbeleid. Bureau Broedplaatsen moet terugkeren naar de uitgangspunten die tijdens de oprichting van het beleid werden gehanteerd. Legitimering is uiteraard noodzakelijk bij het broedplaatsenbeleid, deze legitimering lijkt echter doel te zijn geworden van het beleid. Ik adviseer Bureau Broedplaatsen daarom terug te keren naar de basis van het beleid.

Tot slot

Er klinken geluiden dat Amsterdam aan het versuffen is en vertrutting is een woord dat steeds vaker wordt gebruikt in de context van de hoofdstad die eens bekend stond als vrijgevochten en tolerante kunsten- en vrijstad. Kunst en cultuur bepalen voor een belangrijk deel de identiteit van de stad. Laten we kunst en cultuur niet als een zangvogeltje in een kooi stoppen, waar we haar kunnen bewonderen wanneer ze haar zangkunsten af en toe ten gehore brengt. Laten we ervoor zorgen dat kunst en cultuur kunnen rondvliegen door de stad, net zoals de parkieten die zich af en toe laten zien in de Amsterdamse parken. Kunst en cultuur moeten de ruimte en vrijheid blijven krijgen, opdat ze kunnen bloeien en blijven verrassen. Het Amsterdamse

broedplaatsenbeleid kan bijdragen aan deze vrijheid en bloei. Voor Bureau Broedplaatsen is het zaak niet te fungeren als kooi voor broedplaatsen en broedplaatsgebruikers, maar juist als een park waar binnen een enigszins afgebakend gebied alle ruimte wordt geboden om bloei te creëren.

Bibliografie

- Abbing, Hans. *Why Are Artists Poor? The Exceptional Economy of the Arts*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2002.
- Andersson, Lasse. *Urban Experiments and Concrete Utopias – Platform4 a 'Bottom Up' Approach to the Experience City*. Via http://vbn.aau.dk/files/18229114/Andersson_Urban_experiments_and_concrete_utopias.pdf
- Becker, Howard S. *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press, 2000.
- Boelens, Luuk. 'Theorizing Practice and Practising Theory: Outlines for an Actor-Relational-Approach in Planning'. *Planning Theory*, nr. 9, 2010: p. 28-62.
- Breek, Pieter, Floris de Graad. *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien. Onderzoek naar vrijplaatsen in Amsterdam*. Amsterdam: de Vrije Ruimte, 2001.
- Buchel, P., B. Hogervorst. *Het kerend tij. De rol van de gebruiker bij de herontwikkeling van havenpanden in noordwest Europa*. Amsterdam: het Gilde van Werkgebouwen aan het IJ, de Appelbloesempers, 1997.
- Damen, Ton. 'En de plannenmakers denderen maar door'. *Het Parool*, 27 april 2010: p. 14-15.
- De kunsten gewaardeerd : de maatschappelijke en economische betekenis van de professionele kunsten voor Amsterdam*. Amsterdam: Amsterdam UIT Buro, KPMG, 1996.
- De Stad als Casco II* [manifest] Amsterdam: Podium Werken aan het IJ, 1997.
- 'Eerste Kamer neemt antikraakwet aan'. *De Volkskrant*, 1 juni 2010.
- Frey, Bruno S. 'State Support and Creativity in the Arts. Some New Considerations'. *Journal of Cultural Economics*, nr. 23, 1999: p. 71-85.
- Florida, Richard. *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books, 2002.
- Gielen, Pascal. 'De kunstscene. Een ideale productie-eenheid voor economische uitbuiting?'. *Open. Cahier over kunst en het publieke domein*, nr. 17, 2009: p. 8-17.
- Ginkel, Dirk van. 'Gevraagd: visie overheid op kwaliteit locaties.' *Aspecs* via http://www.evadeklerk.com/downloads/ASPECS_page4.pdf
- Haan, Hein de. 'Behoeftte aan een off-off-Broadway. Het broedplaatsenbeleid in de praktijk'. *Agora*, nr. 5, 2001: p. 13-15.
- Heezen, Luuk. 'Het kraakverbod: nadelig voor kunst?'. *Metropolis M*, 3 december 2009. Via <http://www.metropolism.com/features/het-kraakverbod-nadelig-voor-kun/>
- Hoogendoorn, Jurgen. 'Culturele broedplaatsen in Amsterdam marginaliseren'.

- Agora, nr. 5, 2001: p. 9-10.
- Jacobs, Jane, *The Death and Life of Great American Cities. The Failure of Town Planning*. New York: Random House, 1961.
- Klerk, Eva de, i.o.v. stadsdeel West. *In de tussentijd een vrijplaats. Advies omtrent de mogelijkheden voor een vrijplaats in de Baarsjes*. Amsterdam, 2010 (op moment van schrijven is het rapport nog niet uitgegeven).
- 'Kraken heeft Nederland vormgegeven'. *International Architecture Biennale Rotterdam*, 13 december 2009. Via http://www.iabr.nl/NL/agenda/archief/de13_tent.php
- Kunsten '92. *Oerol opent met manifest van Terschelling*. [persbericht] 11 juni 2010 via <http://www.kunsten92.nl>
- Leeuwen, Jaap van, Paul Dijkstra. *De maatschappelijke onderneming: de burger aan het roer. Sociale initiatieven als bron van economische activiteit in samenwerking met de publieke en private sector. Uitgewerkt in studies naar Moedercentra en het Amsterdamse Broedplaatsenbeleid*. Via http://www.deverandering.com/mple/pdf/veran_local_nl.pdf
- Ley, David. 'Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification.' *Urban Studies*, vol. 40, nr. 12, 2003: p. 2527–2544.
- Lindemann, Sabrina, Iris Schutten. *Stedelijke transformatie in de tussentijd. Hotel Transvaal als impuls voor de wijk*. Amsterdam: SUN Trancity, 2010.
- Mailcontact Eva de Klerk, 19 april 2010.
- Marcuse, Herbert. 'Repressive Tolerance'. in: Wolff, Rober, Paul, Moore Barrington jr., Herbert Marcuse. *A Critique of Pure Tolerance*. Boston: Beacon Press, 1969: p. 95-137.
- Marlet, Gerard, Joost Poort [i.o.v. min. OC&W en EZ]. *Cultuur en creativiteit naar waarde geschat*. Amsterdam: SEO economisch onderzoek, 2005.
- McCarthy, Kevin F. e.a. *Gifts of the Muse. Reframing the Debate About the Benefits of the Arts*. Santa Monica: RAND corporation, 2004.
- Metropolis M. *Stemwijzer. Wie snijdt er in de kunstsector en wie niet?*. Via <http://www.metropolism.com/features/metropolis-m-stemwijzer/>
- Ockhuysen, Ronald. 'Regeljungle verstikt cultuurleven'. *Het Parool*, 30 januari 2010.
- Ockhuysen, Ronald. 'Een kerkhof voor culturele ambities en ideeën'. *Het Parool*, 30 januari 2010: p. 6.
- Oudenampsen, Merijn. 'Van speeltuin tot werkplaats. Het raadsel van de creatieve stad'. *Eutopia*, nr. 20, december 2008. Via <http://www.d4net.nl/node/540>
- Peck, Jamie. 'Struggling with the Creative Class'. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29 april 2005: p. 740-770.
- Pieterse, Josien. 'Vrijplaats of broedplaats? Over de relatie tussen subcultuur en

- woonwerkpanden in Amsterdam.'. *Kunstenaarswijzer*, nr. 35, 2002: p. 4-7.
- Pots, R. *Cultuur, koningen en democraten: overheid & cultuur in Nederland*. Nijmegen: SUN, 2000.
- 'Redactioneel'. *Agora*, nr. 5, 2001: p. 2.
- Sanders, Wies, Luuk Boelens. 'Freezoning. Het leven tussen wal en schip.' *Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, nr. 4, 2001: p. 4-10.
- Synovate i.o.v. NOVA. *Bezuinigingen op Kunst en Cultuur*. 9 april 2010, via http://www.novatv.nl/data/media/db_download/131_0326e8.pdf
- 'Tolerant stedelijk milieu helpt nauwelijks bij aantrekken creatief talent.'
Metropoolregio Amsterdam. 12 mei 2010 via <http://www.metropoolregioamsterdam.nl/20100512CreatiefTalent.html>
- Topalovec, Milica, Marc Neelen, Ana Dzokic. *AmsterdamNoord.tmp. Urban Catalysts at Amsterdam Noord*.
- Tuunter, Maurice. 'De creatieve humuslaag van de stad. Cultuur van de toekomst.'. *Agora*, nr. 5, 2001: p. 4-5.
- Twilert, Marieke de. 'Beleid maken voor de freezone. Vrijplaatsen, uit nood geboren.'
Stedebouw & Ruimtelijke ordening, nr. 4, 2001: p. 11-16.
- Urban Unlimited Rotterdam. *De schaduwstad. Vrijplaatsen in Brussel en Rotterdam*. Rotterdam, mei 2004.
- Velden, Jeroen van der. 'Chique en sjofel moeten naast elkaar kunnen werken. De Amsterdamse projectleider broedplaatsenbeleid Van Straaten over Het Experiment'. *Agora*, nr. 5, 2001: p. 6-8.
- Vuyk, Kees. 'De controverse over de waarde van kunst'. *Boekman*, jrg. 20, nr. 77, 2008: p. 6-12.
- Waarom cultuur. Economie*. Initiatief van LAGroup Leisure & Arts Consulting. 12 mei 2010. Via www.waaromcultuur.nl
- Wensink, Herien. 'Gehrels: Er is veel moois gerealiseerd'. *NRC Handelsblad*, 2 februari 2010.
- Wijn, Cor. 'Stedelijk broedplaatsenbeleid. Vertrekpunten, instrumenten en perspectieven voor het behoud van een culturele laboratoriumfunctie'. *Boekmancahier*, jrg. 14, nr. 51, 2002: p. 7 – 20.
- Wolthekker, Dirk. 'Vier P's bepalen komst creatieve klasse.' *Folia*, 21 mei 2010: p. 6.

Beleidstukken en –notities

- Amsterdam Anders/De Groenen. *Geef gebruikers broedplaatsen meer zeggenschap*. Amsterdam, 2005 via <http://aadg.nl/ander-nieuws/geef-gebruikers-broedplaatsen-meer-zeggenschap/?searchterm=None>
- Amsterdamse gemeenteraad. *Raadsbesluit plan van aanpak*. Amsterdam, juni 2010.

- DSP-groep. *Vraagmonitor broedplaatsen Amsterdam. Eindrapport.* [i.o.v. Bureau Broedplaatsen] Amsterdam, 26 mei 2009.
- Davies, Trevor. *Amsterdam. Comments on a city of culture. A report prepared by Trevor Davies to the City of Amsterdam.* Amsterdam: Dienst Welzijn Amsterdam, Afdeling Kunst en Cultuur, 1999.
- Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Halfjaarrapportage.* Amsterdam, 21 september 2006.
- Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Ontstaan en organisatie.* Via http://bureaubroedplaatsen.amsterdam.nl/nl/ontstaan_en_organisatie.php.
- Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Programma Broedplaatsen 2006-2010.* Amsterdam, 19 oktober 2006.
- Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Programma Broedplaatsen 2008 – 2012. Werken aan de basis van de creatieve stad Amsterdam en regio.* Amsterdam, oktober 2008.
- Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *WERKEN AAN DE BASIS VAN DE CREATIEVE STAD.* Amsterdam, 2007. Via <http://vimeo.com/broedplaatsen/videos/sort:date>
- Gemeente Amsterdam. Bureau Broedplaatsen. *Werkplan 2007 / Jaarverslag 2006.* Amsterdam, maart 2007.
- Gemeente Amsterdam. Commissie Ateliers en (Woon)werkplanden Amsterdam. *Kom Binnen. Jaarbericht CAWA 2008 – 2009.* Amsterdam, 2010.
- Luyten, Marcia. *Stadgist. Vijf jaar broedplaatsen in Amsterdam.* Amsterdam: Project BroedplaatsAmsterdam, 2005.
- Manifest voor Amsterdamse Broedplaatsen. Een nieuwe koers voor realisatie van betaalbare ruimte voor Amsterdamse kunstenaars en creatieven.* Amsterdam, 1 december 2005.
- Meer, M.P.C. van der. *Amendement GroenLinks.* Amsterdam, 21 december 2005.
- Ministerie van Economische Zaken, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. *Waarde van creatie. Brief cultuur en economie 2009.* Den Haag, 2009.
- Projectgroep BroedplaatsAmsterdam. *Voortgangrapportage BroedplaatsAmsterdam.* Amsterdam, april 2003.
- Projectgroep BroedplaatsAmsterdam. *Werkplan 2005 / Jaarverslag 2004. Werken aan de basis van de creatieve stad.* Amsterdam, maart 2005.
- Projectgroep BroedplaatsAmsterdam. *Werkplan 2006 / Jaarverslag 2005. Creativiteit als grondstof voor Amsterdam.* Amsterdam, februari 2006.
- Projectmanagementbureau Amsterdam i.o.v. Stedelijke Woningdienst Amsterdam. *Geen cultuur zonder subcultuur. Plan van aanpak broedplaats.* Amsterdam, juni 2000.

VROM. *Vierde Nota Ruimtelijke Ordening*. Den Haag, 1988.

VROM. *De broedplaats als instrument in de stedelijke ontwikkeling*. Rijswijk: Stichting Webt i.o.v. Innovatie Programma Stedelijke Vernieuwing, 2004.

Scripties

Coupré, Sanne. *Is een broedplaats wel een vrijplaats? Een onderzoek naar tegencultuur in Amsterdam*. [doctoraalscriptie cultuursociologie] Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2002.

Dommelen, Simon van. *Stedelijke incubators. Culturele, economische en sociaal-maatschappelijke functies van broedplaatsen in Amsterdam*. [scriptie i.s.m. Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam, cultuur & wetenschapsstudies] Maastricht: Universiteit Maastricht, 2002.

Geurtz, Casper. *Gentrification. Wijken en beleid*. [masterthese bestuurskunde] Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, 2006.

Poelstra, Sara Marie. *Broeden of grutten? De doelgroep van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid 2000 – 2008*. [bachelorscriptie algemene cultuurwetenschappen] Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 2008.

Pullen, Maarten. *Kunsten of kosten? Overwegingen van kunstenaars bij vestigingslocaties*. [afstudeerscriptie planologie] Utrecht: Universiteit Utrecht, 2005.

Rambonnet, V. *De NDSM-broedplaats en de problematische aspecten van het 'broedplaatsbeleid': een onderzoek naar de gevolgen van gentrification en institutionalisering voor de gebruikers van de NDSM-broedplaats*. [bachelorscriptie algemene cultuurwetenschappen] Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2009.

Sargentini, Martijn. *Inspiratie op locatie. Een planologisch onderzoek naar culturele broedplaatsen in Amsterdam en Berlijn*. [doctoraalscriptie planologie] Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2002.

Websites

Bureau Broedplaatsen: <http://bureaubroedplaatsen.amsterdam.nl>

Eva de Klerk: <http://www.evadeklerk.com>

De NDSM-werf: <http://www.ndsm.nl>

De Vrije Ruimte: <http://www.vrijeruimte.nl>

FNV Kiem: <http://www.fnv-kiem.nl>